

KS. HENRYK OLSZAR

UDZIAŁ DUCHOWIEŃSTWA ŚLĄSKIEGO W ŻYCIU NARODOWYM I POLITYCZNYM II RZECZYPOSPOLITEJ

W trudnym okresie walki o granice, scalenie ziem polskich i kształtowanie odrodzonego państwa kler śląski wywiązał się należycie ze swej roli. Kardynał A. Kakowski uważał, że „duchowieństwo katolickie w dobie powstania i organizacji państwa polskiego spełniło ciężące na nim zadanie narodowe jeśli nie lepiej, to w każdym razie nie gorzej od innych warstw społecznych”¹ Choć udział księży delegatów ze Śląska w obradach Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu (3–5 XII 1918) nie był imponujący (tabela 1), nie pozostał jednak niezauważony głównie za sprawą ks. Pawła Pośpiecha i ks. Aleksandra Skowrońskiego. Sejm Dzielnicowy dokonał wyboru Naczelnej Rady Ludowej, która przejęła całość spraw politycznych, gospodarczych i społecznych. Na jej czele stanął 6 XII 1918 r. ks. Stanisław Adamski. Jego zastępcą został – obok ks. A. Wolszlegiera z Warmii – ks. P. Pośpiech. W 80-osobowej Radzie znalazł się również ks. A. Skowroński jako reprezentant górnośląskiego duchowieństwa².

Sejm był manifestacją jedności i zwartości społeczeństwa polskiego na zewnątrz. Dał wyraz dążeniom Polaków pod panowaniem niemieckim do odbudowania wolnej i niepodległej Polski. Jednocześnie Sejm potwierdzał stanowisko Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej³ w sprawie odczekania do decyzji konferencji pokojowej odnośnie do odłączenia ziem polskich od Niemiec. W zamian za wyrzeczenie się polityki faktów dokonanych Sejm domagał się od władz niemieckich zgody na powstanie polskiej autonomii administracyjnej i kulturalnej w dzielnicy pruskiej⁴.

W ostatecznym projekcie traktatu pokojowego, przedstawionego Niemcom 7 V 1919 r., umieszczono artykuł przewidujący zwrócenie ziemi śląskiej Polsce. Niemniej, głównie za poparciem Lloyd George’a 4 VI 1919 r.

¹ M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914–1924*, Lublin 1994, s. 142.

² *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu w grudniu 1918*, Poznań 1918, s. 91–97; *Encyklopedia powstań śląskich* [dalej: EPS], pod red. F. Hawranka, Opole 1982, s. 319.

³ Komisariat NRL powstał w Poznaniu w dniu 12 XI 1918 r. Kierownictwo sprawował „triumwirat” w osobach: ks. S. Adamskiego, W. Korfanteo i A. Poszwińskiego. Zob. Z. D o r c e k i, *Polskie rady ludowe w Wielkopolsce 1918–1920*, Poznań 1962, s. 33–34.

⁴ E. K l e i n, *O polską władzę na Górnym Śląsku 1918–1922*, „Studia Śląskie” (Seria nowa) 1980, t. 34, s. 28.

w czasie obrad Wielkiej Trójki (szefów państw Wielkiej Brytanii, Francji i Stanów Zjednoczonych) zapadła decyzja o przeprowadzeniu plebiscytu na Górnym Śląsku⁵.

Tabela 1

**Wykaz księży delegatów na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu
3–5 XII 1918 r.**

Lp.	Imię i nazwisko	Miejscowość	Powiat
1.	Paweł Pośpiech	Rybnik	rybnicki
2.	Emanuel Krzoska	Zabrze	zabrze
3.	Paweł Kuczka	Wysoka	oleski
4.	Aleksander Skowroński	Ligota Bialska	prudnicki
5.	Alojzy Koziełek	Szeroka	pszczyński
6.	Franciszek Miczek	Warszowice	pszczyński
7.	Władysław Robota	Gierałtowice	gliwicki
8.	Leopold Jędrzejczyk	Boguszyce	opolski
9.	Alojzy Kurpas	Kupy	opolski
10.	Franciszek Pogrzeba	Ługniany	opolski
11.	Feliks Żdziebło	Włochy	namysłowski

Źródło: *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu w grudniu 1918 r.*, Poznań 1918, s. 115–116.

Poprzedni okres, który można nazwać centrowym, był ogromnie skomplikowany. Wówczas koncentrowano się na obronie języka polskiego, walka zaś o odrodzenie Polski była dopiero w załączku⁶. Inaczej było w latach 1919–1921, kiedy to wielu księży, opowiadając się po stronie partii Centrum, walczyło nie tylko o język polski, ale i o Polskę państwowo samodzielną z przyłączonym Śląskiem⁷. Było to jednak bardzo trudne. Śląsk bowiem pod względem administracji kościelnej był od X wieku związany z diecezją wrocławską. Biskup wrocławski Adolf Bertram zdecydowanie opowiadał się za niepodzielnością swojego biskupstwa. Na niekorzyść sprawy polskiej przemawiało również stanowisko samych niemieckich kapłanów, będących tu głównie proboszczami. Polscy księża – przeważnie wikariusze, zaangażowani w sprawę polską, uzależnieni jurysdykcyj-

⁵ J. P r z e w ł o c k i, *Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku w latach 1920–1922*, Wrocław 1970, s. 15–17.

⁶ Por. E. S z r a m e k, *Ks. Aleksander Skowroński, obraz życia i pracy na tle problematyki kresów zachodnich*, Katowice 1936, s. 37–164.

⁷ Por. H. G w ó ź d ź, *Udział duchowieństwa śląskiego w akcji plebiscytowej i powstaniach (1919–1921)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1982, t. 15, s. 173–175; M. I e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921 oraz udział w nim duchowieństwa katolickiego*, „Sacrum Poloniae Millenium”, Rzym 1960, t. 7, s. 22; E. S z r a m e k, *Ks. Jan Kapica, życiorys a zarazem fragment z historii Górnego Śląska*, Katowice 1931, s. 30–56; tenże, *Ks. Aleksander Skowroński...*, s. 109–138; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 105.

nie od biskupa wrocławskiego i niemieckich proboszczów, napotykali trudności, którym nie byli w stanie sprostać. Ks. infułat dr Michał Lewek w swym opracowaniu o plebiscycie rozprawił się z twierdzeniem działacza niemieckiego, ks. dra Paula Nieborowskiego, proboszcza w Bogacicy koło Kluczborka⁸. Ten ustalił bowiem, że ogólna liczba duchowieństwa na górnośląskim terenie plebiscytowym wynosiła 801, liczba zaś polskich księży nie przekraczała czterdziestu⁹. Zdaniem ks. M. Lewka, na ogólną liczbę 600 księży, było 120–140 przyznających się do narodowości polskiej i około 60 zaangażowanych w pracę plebiscytową jako kapłani innych diecezji¹⁰. Ks. Hilary Gwóźdź, dobrze znający panujące tu stosunki, w opracowaniu dotyczącym tego problemu stwierdził, że łącznie z klerem innych diecezji i uwzględniając sytuację panującą na Śląsku Cieszyńskim, po stronie polskiej opowiadało się prawie dwustu kapłanów¹¹.

Wymieniona przez ks. Lewka grupa 120–140 polskich księży skupiła się w tzw. Sekcji Teologicznej Śląskiego Związku Akademickiego, który został założony 20 VII 1919 r. Na jej czele stanął – jako prezes – ks. Jan Kapica, a jako wiceprezes – ks. dr Teodor Kubina. Kiedy z dniem 1 X 1920 r. ks. Lewek objął kierownictwo Wydziału Kościelnego przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym z siedzibą w Bytomiu, zostając jednocześnie sekretarzem wymienionej Sekcji Teologicznej, prace tych organizacji zostały skoordynowane. Jak pisał później ks. Lewek, „współpraca była tak ścisła, że trudno było niekiedy orzec, co Sekcja, a co Wydział zrobił”¹².

Praca kierownika Wydziału Kościelnego, któremu pomagali księża: Józef Niedziela (zastępca) i Franciszek Szulc (emisariusz), polegała na: śledzeniu i odpieraniu agitacji niemieckiej; uświadamianiu Górnoślązaków, aby głosowali za Polską również z pobudek religijnych; utrzymywaniu ścisłego kontaktu ze Stolicą Apostolską i jednoczeniu księży Polaków wokół sprawy narodowej na Górnym Śląsku¹³.

Jeżeli w ogólniejszej ocenie chciałoby się wskazać, jaki udział w plebiscycie mieli kapłani opowiadający się po stronie polskiej, to należy podkreślić, że strona polska spotkała się z ogromnie rozbudzoną akcją plebiscytową i o ile, argumentując racjami religijnymi, sięgała raczej do racji historycznych i tradycji, to strona niemiecka wykorzystywała skuteczniej

⁸ Ks. Paul Nieborowski urodził się w Ornontowicach na Górnym Śląsku. Zob. *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegatur-Bezirk für das Jahr 1912*. Breslau [b.r.w.], s. 226.

⁹ M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 47.

¹⁰ Tamże, s. 51.

¹¹ H. G w ó ź d ź, *Udział duchowieństwa śląskiego...* s. 172. Por. M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...* s. 106; tenże, *Duchowieństwo śląskie wobec plebiscytu i powstań*, „Kwartalnik Opolski” R. 37, nr 1–2, s. 9.

¹² M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt...* s. 9; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...* s. 106.

¹³ M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 10; „Wiadomości Diecezjalne” (Katowickie) [dalej: WD] 1968, nr 11–12, s. 277; *O duszę polską. Wystawa historyczna o działalności duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, Katowice 1991, s. 131.

racje moralne¹⁴. W argumentacji tej celował wspomniany już ks. Nieborowski, którego W. Zieliński określał jako „głównego ideologa propagandowego politycznej emanacji niemieckich katolików, Centrum”¹⁵.

Niemniej znaczący był fakt, że była to nie tylko walka słowa, ale kapłani, angażujący się po stronie polskiej, doznawali szykan i stawali się ofiarami terroru¹⁶. Trzej księża: Franciszek Marx, Augustyn Strzybny i Wincenty Ruda ponieśli śmierć za popieranie sprawy polskiej. Proboszcz ze Starego Olesna, ks. Marx, mimo podkreślania swego niemieckiego rodowodu, został zamordowany przez bojówkarzy niemieckich 10 V 1921 r. w lesie gronowickim pod Olesnem. Swoją osobisty stosunek do kwestii polskiej wyraził w słowach: „Choć jestem Niemcem, ja i mój lud polski z parafii, oddamy głos za Polskę [...] Jako duszpasterz ludności polskiej nie mogę takowej namawiać do pozostania w dalszej niewoli pruskiego państwa”¹⁷. Pewnej grupie księży górnośląskich przyświecała idea autonomii Górnego Śląska. Reprezentowali ją kapłani działający w Związku Górnoślązaków – Bund der Oberschlesier (1919–1923), m.in. ks. Tomasz Reginek (sekretarz związku) i ks. dr Wiktor Durynek z Bytomia¹⁸.

W raportach sytuacyjnych pisano o nadużyciach ambony i konfesjonaułu w celach propagandowych oraz zwracano uwagę na fakt, że po stronie polskiej opowiadało się duchowieństwo młodszego pokolenia. Nie brakowało też na Górnym Śląsku – jak zauważono – kapłanów wybitnych i wpływowych, pracujących niestrudzenie na rzecz uświadamiania narodowego poprzez żywy udział w ruchu związkowym czy towarzyskim. Wymieniano nazwiska księży: Pawła Pośpiecha, redaktora „Gazety Ludowej”, Pawła Brandysa, posła do niemieckiego parlamentu i Sejmu RP, Emila Szramka, przewodniczącego Towarzystwa Oświaty im. św. Jacka, Władysława Roboty, proboszcza w Gierałtowicach i członka Polskiego Komitetu Plebiscytowego, Aleksandra Skowrońskiego, proboszcza w Ligocie Białskiej, czy Józefa Wajdy (pseud. Książd Kielecki), proboszcza

¹⁴ Z. Zieliński, *Udział Adama Stefana Sapięhy w sprawie śląskiej podczas plebiscytu w roku 1921*, [w:] *Księga Sapiężyńska*, praca zbiorowa pod red. J. Wolnego, t. 2, Kraków 1986, s. 91.

¹⁵ W. Zieliński, *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 71; M. Piel, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 113.

Ks. P. Nieborowski był autorem specjalnej broszury i kalendarza dla Górnoślązaków. Niebezpieczeństwo oddziaływania tej ostatniej pozycji zauważyło Naczelne Dowództwo na Górnym Śląsku. Zob. P. Nieborowski, *Dobra rada księdza katolickiego o głosowaniu*, Wrocław 1920; [tenże], *Kalendarz Ludowy dla Górnoślązaków na rok Pański 1920*.

Ze strony polskiej ks. P. Nieborowskiemu odpowiedział ks. dr Józef Opiełka, który w 1920 r. otrzymał urlop dla pracy plebiscytowej na Górnym Śląsku jako kapłan diecezji podlaskiej i był przez pewien czas komisarzem plebiscytowym na powiat lubliniecki. Zob. J. Opiełka, *Górny Śląsk, Polska i katolicyzm. W odpowiedzi ks. dr P. Nieborowskiemu*, Mikołów 1920.

¹⁶ Por. H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w Drugiej Rzeczypospolitej*, Lublin 1997, s. 71–83 [mps, Bibl. KUL].

¹⁷ *O duszę polską...*, s. 90.

¹⁸ EPŚ, s. 107 i 606.

w Kielczy i posła do Górnosląskiego Sejmiku Prowincjonalnego¹⁹ Obok tych wiadomych działaczy narodowych należy wskazać na znane postacie kapłanów, którzy na tych ziemiach z nie mniejszym zaangażowaniem brali udział lub włączali się w rozgrywające się wydarzenia. Byli to przede wszystkim księża: Michał Lewek, Jan Kapica, Teodor Kubina, czy znany duszpasterz wrocławskich Polaków, Teofil Bromboszcz²⁰. Wielu kapłanów walczyło o polski stan posiadania na terenach, które jednak po plebiscycie zostały przydzielone Niemcom. Obsługiwali oni zebrania Towarzystw Ludowych i wiece, odwołując się do uczuć narodowych i związku tych terenów z resztą ziem polskich, oraz wygłaszali kazania dla powstańców. Należeli do nich księża proboszczowie: Jan Banaś w Łubowicach pod Raciborzem, Józef Czempiel (pseud. Makkabeus) w Żędowicach pod Zawadzkiem, Antoni Danecki w Turzu koło Kuźni Raciiborskiej, Franciszek Długosz w Gostomii, Paweł Doleżych w Sławikowie, Wiktor Drewniak w parafii Ciszek w powiecie kozielskim, Józef Dwucet w Rozmierzy czy Józef Grunt w Imielnicy w powiecie strzeleckim, Franciszek Górek w Rozbarku, Józef Grycman w Roszowickim Lesie nad Odrą, Walter Gąska w Zabełkowie, Józef Jagło (pseud. Cyplik) w parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Gliwicach, Leopold Jędrzejczyk w Boguszycach, Jan Kossak-Główczewski w Komprachcicach pod Opolem, Mikołaj Knosała w Dobrzybniu Wielkim, Karol Koziłek w Grabinie w powiecie prudnickim, Paweł Kuczka w Wysokiej pod Olesnem, Alojzy Kurpas w Krupach pod Opolem, Franciszek Lackowski w Obrowcu w powiecie strzeleckim, Alojzy Lazar w parafii św. Franciszka w Zabrze, Karol Mathea i jego wikariusz – Piotr Kowolik w Gliwicach–Szobiszowicach, Józef Matula w Komornikach w powiecie prudnickim, Jan Melz w parafii Stare Koźle, Karol Pasternak w Namysłowie, Franciszek Paterok w Żelaznej, Paweł Pittach w Kornicy w powiecie prudnickim, Franciszek Pogrzeba w parafii Łubniany, Jan Pojda w Opolu, Antoni Robota we Włochach pod Namysłowem, księża Szymałowie – Jan I w Strzeleczkach pod Prudnikiem i Jan II, kapelan w wojsku, a także księża: Jan Chrzęszcz, Jan Broy w Bytomiu, Karol Fabiś, Augustyn Koźlik w Gliwicach, Piotr Klimek, Jan Osiewacz w Sławicach, Franciszek Palarczyk, Paweł Rasek w Biskupicach, Stefan Szwajnoch w Zabrze, Andrzej Zając w powiecie kozielskim, Stanisław Wilczewski w Popielowie koło Opola, czy też brat Pawła Brandysa, Jan, uczestnik wojny polsko-radzieckiej w 1920 r. oraz kapelan i dowódca dziergowickiej grupy powstańczej w III powstaniu śląskim²¹. Nieliczni

¹⁹ M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 115; M. T o b i a s z, *Posel ks. J. Wajda i jego czasy*, Katowice 1937, s. 4.

²⁰ J. B a n k a, *Ks. infułat dr Michał Lewek (1878–1976)*, „*Nasza Przeszłość*” 1975, t. 44, s. 245–265; tenże, *Biskup Teofil Bromboszcz (1886–1937)*, „*Nasza Przeszłość*” 1966, t. 23, s. 179–311; E. S z r a m e k, *Ks. Jan Kapica...*, s. 5–92; J. M a n d z i u k, *Kubina Teodor Filip*, pseud. i kryp. Dr Rzymiski, *Ks. dr Rzymiski, Dr K (1880–1951)*, biskup częstochowski, moralista społeczny, redaktor, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, pod red. L. Grzebień, t. 6, k-p. s. 253–262.

²¹ Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach [dalej: AAKat), Akta personalne ww. księży;

tylko księża po podziale Śląska pozostali po stronie, która przypadła Niemcom. Inni przenieśli się na stronę polską, a nierzadko ratowali się ucieczką. Wielu organizowało się po polskiej stronie Górnego Śląska, trwając na swych stanowiskach. Należeli do nich księża: Robert Adamek, proboszcz i dziekan w Boronowie w powiecie lublinieckim, Piotr Bujara profesor w gimnazjum w Tarnowskich Górach, a następnie profesor i dyrektor gimnazjum żeńskiego w Królewskiej Hucie czy Wilhelm Buchta w Markłowicach, Juliusz Bieniek, Józef Jelito i Franciszek Ścigała w Siemianowicach Śl., Mateusz Bielok i Józef Niedziela w Bieruniu Starym, Robert Josiński w Katowicach, Jan Kudera (pseud. Giovanni) w Brzezince, Franciszek Kupilas w Łędzinach, Ryszard Kulig w parafii Suszec, Paweł Lex (pseud. Lach) w Halembie, Antoni Lindner w Niedobczycach, Paweł Macierzyński w Nowym Bytomiu, Wiktor Matejczyk i Wawrzyniec Pucher w Małej Dąbrówce, Józef Matloch (pseud. Willibrord) w Rydułtowach, Edward Mende w Królewskiej Hucie, Franciszek Miczek w Warszowicach, Wojciech Migdalski w Świętochłowicach, Józef Okrent w Rybniku, Paweł Pawełczyk, Jan Rogowski w Lublińcu, Wiktor Siwek w Janowie, Wojciech Szoltysik w Goduli, Teodor Walenta w Syryni i Maksymilian Wojtas w Królewskiej Hucie²². Wincenty Rozmus wyjechał do Stanów Zjednoczonych, aby tam, wśród górnośląskiej Polonii szukać wsparcia duchowego i materialnego dla sprawy polskiej²³. Z Ameryki przybyli na Górną Śląsk, „w celu oddania głosów swych przy plebiscycie i poświęceniu się sprawie ojczystej”²⁴, bracia Woźniakowie – księża: Fryderyk, Henryk, Karol i Wilhelm²⁵. Należy tutaj wspomnieć także

Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [dalej: MWRIOP]. Polityczna działalność kleru. sygn. 927; Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu [dalej: AAWr], Haltung des Klerus in der Plebiszitzeit, sygn. I A 25 h nr 49; H. G w ó ż d ź. *Udział duchowieństwa śląskiego...*, s. 182 i 194; J. P o ś p i e c h, *Józef Jagło (1872–1949)*. „Kwartalnik Opolski” 1974. R. 20, nr 4. s. 82–84; H. W o l n y, *Z dziejów duchowieństwa opolskiego*, Warszawa 1966, s. 63–70; A. K o n i e c z n y, *Kilka uwag o życiu i działalności ks. Jana Melza, bojownika o polskość Śląsku Opolskiego*. „Studia Śląskie” (Seria nowa) 1958, t. 1. s. 255–280; K. J o Ń c a, *Powstańcy śląscy przed sądem Rzeszy (1924–1925)*. „Studia Śląskie” (Seria nowa) 1980, t. 34. s. 252–255; *O duszę polską...* s. 41–42, 43–45, 52–53, 59, 61, 76–78, 91–93, 107, 109–111, 119, 131–134, 139, 144–145; WD 1970. R. 38. nr 8–9, s. 143 i 148.

²² AAKat. Akta personalne ww. księży; tamże, Zbiory specjalne: Spuścizna Feliksa Kupilasa. Materiały do biografii ks. Franciszka Kupilasa, sygn. 36; AAWr, Haltung des Klerus in der Plebiszitzeit, sygn. I A 25 h nr 40; AAN, MWRIOP Polityczna działalność kleru, sygn. 927; Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: APKat], Polski Komitet Plebiscytowy dla Górnego Śląska. Sprawy personalne pracowników Podkomisariatu Naczelnej rady Ludowej i Rad Ludowych 1919–1920, sygn. 5; H. G w ó ż d ź. *Udział duchowieństwa śląskiego...*, s. 191; *O duszę polską...* s. 29–30, 60, 62, 78–79, 81, 85–86, 96–97, 100–101, 120–121, 123–124, 129, 138, 141–142; WD 1970. R. 38, nr 11–12, s. 194.

²³ AAKat. Akta personalne ks. W Rozmusa. Pismo ks. W Rozmusa do ks. A. Hlonda z 29 XII 1922.

²⁴ J. P i e r n i k a r c z y k, *Ilustrowana Księga Pamiątkowa Górnego Śląska*, Katowice 1923, s. 15; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 118.

²⁵ EPS, s. 614–615; *O duszę polską...*, s. 142–143.

Por. AAKat, Delegatura Apostolska, t. 1: I–VII 1922. Pismo ks. H. Woźniaka do ks. J. Kapicy z 23 VI 1922, tamże. Pismo ks. K. Woźniaka do ks. A. Hlonda z 21 I 1923.

działaczy narodowych, którzy w latach 1918–1920 pracowali na Śląsku Cieszyńskim, księży: Leopolda Biłko, Eugeniusza Brzuskę, Emanuela Grima, Ludwika Kozjara, Stanisława Kukłę, Józefa Londzina, Karola Milika, Franciszka Moronia i Rudolfa Tomanka²⁶ oraz Augustyna Potykę (Ojca Stanisława), który w latach 1919–1928 sprawował obowiązki duszpasterza Polaków w Berlinie²⁷, Adolfa Pojędę, opiekuna polskich robotników sezonowych w Słupsku²⁸ i Ludwika Wrzoła, który chronił w Widnawie kleryków zaolziańskich przed wynarodowieniem²⁹. „My, polscy księża, mieliśmy poczucie – pisał ks. Lewek – że spełniliśmy swój obowiązek wobec Polski należycie i z honorem”³⁰.

Niektórzy kapłani podjęli się pełnienia funkcji kapelana. Naczelna Komenda Wojsk Powstańczych utworzyła w III powstaniu śląskim Wydział Duszpasterski. Jego szefem został ks. mjr Franciszek Nowak z archidiecezji poznańskiej, a w skład Wydziału wchodziło ponadto dziesięciu księży (tabela 2).

Tabela 2

Kapelani wojsk powstańczych w 1921 r.

Kapelan	Funkcja	Czas pełnienia funkcji
F. Nowak	szef Wydziału Duszpasterskiego	15 I – 5 VII 1921
W Koppel	szef Duszpasterstwa Grupy „Północ”	1–31 VI 1921
J. Brandys	szef Duszpasterstwa Grupy „Wschód”	31 V – 5 VII 1921
S. Rygielski	szef Duszpasterstwa Grupy „Południe”	25 V – 5 VII 1921
J. Szymała II	kapelan 22 Pułku Piechoty Kościańskiego i kapelan Grupy „Północ”	22 VI – 5 VII 1921
J. Opielka	kapelan Grupy „Północ”	2–3 V – 20 VI 1921
H. Woźniak	kapelan Grupy „Wschód”	31 V – 5 VII 1921
E. Nowak	kapelan Grupy „Wschód”	V 1921
J. Różycki	kapelan Grupy „Południe”	21 V – 5 VII 1921
K. Woźniak	kapelan Grupy „Południe”	1 VI – 5 VII 1921
R. Margosz	Duszpasterstwo Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych	31 V – 5 VII 1921

Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie. Wykaz kapelanów wojsk powstańczych z 28 V 1921, sygn. 130.1/282; tamże, Telegram z 14 V 1921, sygn. 130.1/282; tamże, Rozkaz dzienny nr 8 z 29 V 1921, sygn. 130.1/283; tamże, Maszynopis 31/II-21, sygn. 130.1/284; EPŚ, s. 53; 107–109, 161–163; J. H u m e Ń s k i, *Wojskowa służba duszpasterska w powstaniach śląskich*, „Przegląd Powszechny” 1989, nr 4, s. 47–60.

²⁶ H. G w ó ź d ź, *Udział duchowieństwa śląskiego...*, s. 223–225; WD 1970, R. 38, nr 8–9, s. 151–152; *O duszę polską...*, s. 31–32, 40, 54–55, 68, 87, 97–99, 136–137.

²⁷ WD 1938, R. 13, nr 3, s. 135.

²⁸ *O duszę polską...*, s. 110–111.

²⁹ Tamże, s. 144.

³⁰ M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 48.

Przydział księży kapelanów do poszczególnych grup powstańczych zmieniał się często zgodnie z potrzebami chwili i ze względu na brak odpowiedniej liczby duchownych, pozostających do dyspozycji Wydziału Duszpasterskiego. Księża kapelani posiadali specjalne przepustki, które umożliwiały im przebywanie na terenach wojskowych, a także zaświadczenia o pełnionej przez nich służbie w oddziałach powstańczych. Księża-powstańcy zajmowali się działalnością duszpasterską oraz charytatywno-społeczną i oświatową³¹. Do pracy w Wydziale Oświatowym Polskiego Komitetu Plebiscytowego został skierowany ks. Emanuel Krzoska. Kierował on referatem ochronek i był doradcą szkolnym przy seminarium nauczycielskim w Oleśnie oraz kapelanem I Dywizji Powstańczej pod dowództwem Jana Ludygi-Laskowskiego w II i III powstaniu śląskim³².

Po zakończeniu działań powstańczych, znaczna część duchowieństwa rozpoczęła pracę w agendach Komitetu Likwidacyjnego. Ks. Jan Brandys, mianowany Komisarzem Likwidacyjnym na Śląsku, sprawował władzę cywilną w pięciu powiatach: kozielskim, gliwickim, rybnickim, pszczyńskim i raciborskim³³.

Z pewnością niemałe znaczenie miała praca duszpasterska i narodowa, którą pomimo tylu przeszkód i trudności podejmowali kapłani z innych diecezji, szczególnie gnieźnieńskiej i poznańskiej, jak i kler zakonny. Wszyscy oni pracowali bardzo gorliwie, a misjonarze objeżdżający Górny Śląsk budzili ducha polskiego i ukazywali niejednokrotnie piękno polskiego języka³⁴. O wadze tego zaangażowania świadczy ilość różnych doniesień na kler innych diecezji i duchowieństwo zakonne spoza Śląska, jakie wysyłano do kurii wrocławskiej. W donosach tych celował ks. Józef Kubis, proboszcz parafii Świętego Krzyża w Opolu, który wraz z innymi kapłanami sporządzał dla bpa A. Bertrama całe listy „propolsko” usposobionych duchownych i agitujących za Polską³⁵.

Mimo tak wielkiego zaangażowania księży w sprawę plebiscytu, rezultat głosowania wskutek poważnych błędów organizacyjnych i małego zainteresowania polskich kół rządowych, a także ogromnej propagandy antypolskiej okazał się – jak pisze dalej ks. Lewek – „licytacją dusz i sumień”³⁶. Za Polską głosowało 40,3%. Wytyczone przez Radę Ambasadorów granice pozostały daleko poza życzeniami i nadziejami Ślązaków.

³¹ J. H u m e Ń s k i, *Wojskowa służba duszpasterska w powstaniach śląskich*, „Przegląd Powszechny” 1989, nr 4, s. 56–57 i 59–60.

³² *O duszę polską...*, s. 74.

³³ AAKat, Akta personalne ks. J. Brandysa. Notatki dla członków Stowarzyszenia Kapłanów Polskich w Wielkiej Brytanii, nr 5 (I III 1970), s. 3.

³⁴ M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 49–50; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 119.

³⁵ AAWr, Haltung des Klerus in der Plebiscitzeit, sygn. I A 25 h nr 29; tamże, Gesuch um Fernhaltung von Exidiözesanen 4 XI 1920, sygn. I A 25 0 29; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 119–120; M. L e w e k, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921* s. 71 (dokument IV).

³⁶ M. Lewek, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 55.

Bytom, Gliwice, rdzennie polski powiat strzelecki, Opole i nadodrzańskie miejscowości z Raciborzem pozostawiono Niemcom³⁷.

Po likwidacji III powstania śląskiego przedstawicielstwem polskiego obozu na tym terenie wobec władz niemieckich, Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku i rządu RP była Naczelna Rada Ludowa na Górnym Śląsku, utworzona 30 VII 1921 r. w Katowicach z inicjatywy Narodowej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego i propolskiej Oberschlesische Volkspartei (OV). W momencie powstania liczyła 12 członków, wśród których był także ks. T. Kubina. Rada obejmowała rozbudowany aparat administracyjno-urzędniczy, zorganizowany w wydziały. Jednym z nich był Wydział Wyznań Religijnych, którym kierował ks. M. Lewek. Dnia 15 VI 1922 r. wydziały przekształciły się w Województwo Śląskie, które posiadało – zgodnie z uchwałą Sejmu Ustawodawczego – rozległą autonomię. Jej organami był Sejm Śląski i wybierana przezeń Rada Wojewódzka³⁸. Kompetencje Sejmu Śląskiego obejmowały wszelkie zagadnienia życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego województwa. Nie podlegały mu jedynie sprawy wojskowe i polityka zagraniczna, a także administracja wojewódzka. Wojewodę mianował Prezydent RP i on ustanawiał administrację. Sejm Śląski decydował jednak o budżecie i kierunku polityki społecznej³⁹.

Obecność księży w instytucjach ustawodawstwa i administracji była dowodem uznania ich społeczno-narodowej działalności oraz popularności wśród społeczeństwa śląskiego, a także – co trzeba podkreślić – gwarancją szerszego uwzględnienia problemów i złożoności warunków tego regionu. Ich kompetencje i doświadczenie w niektórych dziedzinach życia decydowały o ich wyborze do Sejmu Śląskiego. Odnosi się to stwierdzenie do księży: Karola Mathei i Eugeniusza Brzuski, którzy zasiedli w ławach poselskich pierwszego Sejmu Śląskiego (1922–1929) jako reprezentanci Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego i Związku Śląskich Katolików⁴⁰. Ugrupowania te utworzyły przed wyborami, tzw. Blok Naro-

³⁷ M. Lewek, *Górnośląski plebiscyt z roku 1921...*, s. 7.

³⁸ K. P o p o l e k, *Historia Śląska od pradziejów do 1945 r.*, Katowice 1972, s. 403; EPS, s. 321.

Por. K. W o l n y, *Autonomia Śląska*, Mikołów 1920.

³⁹ H. R e c h o w i c z, *Sejm Śląski 1922–1939*, Katowice 1965, s. 19–34.

Por. J. K o k o t, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939; J. C i ą g w a, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922–1939*, Katowice 1979.

⁴⁰ Wybory do Sejmu Śląskiego odbyły się 24 września 1922 r., zaledwie w trzy miesiące po podziale Górnego Śląska. Dzielił je zatem stosunkowo krótki okres od powstań i plebiscytu. Pod względem struktury wewnętrznej i czynności składających się na podjęcie techniki parlamentarnej Sejm Śląski przypominał Sejm RP, co więcej wszystkie dokonywane się w Warszawie zmiany w tym zakresie natychmiast przeszczepiano na grunt śląski. Zob. E. D ł u g a j c z y k, *Inwentarz akt Sejmu Śląskiego w Katowicach 1922–1939*, Warszawa–Łódź 1988, s. 5. Zarząd centralny ChZL tworzyli m.in. ks. F. Długosz, ks. J. Kapica, ks. K. Koziółek, ks. A. Koźlik, ks. E. Brzuska i ks. W. Robota. Zob. T. F a l ę c k i, *Z badań nad dziejami śląskiej chadecji. Powstanie i działalność Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego (1920–1923)*, „Zaranie Śląskie” 1988, R. 51,

dowy. Osobno poszła do wyborów Narodowa Partia Robotnicza, głosząca zasady chrześcijańskie. Odezwę programową tej partii podpisał czołowy jej działacz, ks. T. Kubina. Największy sukces w wyborach odniósł Blok Narodowy, zdobywając 33,5% oddanych głosów i 18 mandatów (tabela 3). Główną przyczyną tego sukcesu było odwoływanie się do uczuć patriotycznych i religijnych, wysunięcie kandydatów zasłużonych w okresie walki o polskość Śląska, zwłaszcza w akcji powstańczej i plebiscytowej. Duże znaczenie dla sukcesu Bloku Narodowego posiadało poparcie go przez większość duchowieństwa śląskiego i dysponowanie znacznymi środkami finansowymi w kampanii wyborczej⁴¹.

Tabela 3

Sejm Śląski w 1922 r. (według grup stronnictw)

Grupy stronnictw/Stronnictwa	Posłowie	
	liczba	procent
Ogółem	48	100,0
w tym:		
Blok Narodowy ^a	18	37,5
Polska Partia Socjalistyczna (PPS)	8	16,6
Narodowa Partia Robotnicza (NPR)	7	14,6
Deutsche Katholische Volkspartei (DKVP)	6	12,5
Deutsche Partei (DP)	6	12,5
Deutsche Sozialistische Arbeitpartei (DSAP)	2	4,2
Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” (PSL)	1	2,1

^a Oficjalny akces do Bloku Narodowego zgłosiły: Związek Byłych Powstańców, Związek Śląskich Katolików, Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe oraz szereg mniejszych związków i grup zawodowych.

Źródło: H. R e c h o w i c z, *Sejm Śląski 1922–1939*, Katowice 1965, s. 46.

Posłowie wybrani do Sejmu Śląskiego I kadencji z ramienia Bloku Narodowego tworzyli początkowo Klub Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego, przemianowany w marcu 1924 r. na Klub Chrześcijańskiej Demokracji. Stosownie do kolejnych regulaminów Sejmu przed każdym posiedzeniem plenarnym posłowie otrzymywali porządek obrad i zestaw materiałów, stanowiących przedmiot obrad. Materiały te miały postać wniosków poselskich i rządowych oraz sprawozdań komisji sejmowych. Wnioski sejmowe zawierały projekt ustaw, interpelacji pod adresem wojewody i rezolucji, przedkładanych Sejmowi do uchwalenia⁴². Biorąc pod uwagę druki sejmowe, można wyłonić 18 wniosków, zgłoszonych przez księży-posłów (tabela 4).

z. 3–4, s. 281.

⁴¹ H. R e c h o w i c z, *Sejm Śląski...*, s. 40–41, 46–47; „Goniec Śląski” 1922, nr 208 z 9–10 IX.

⁴² E. D ł u g a j c z y k, *Inwentarz akt Sejmu Śląskiego...*, s. 7.

Tabela 4

Wnioski poselskie księży-posłów w Sejmie Śląskim I kadencji (1922–1929)

Imię i nazwisko	Rok	Treść wniosku	Numer druku sejmowego
Eugeniusz Brzuska	1922–1923	W sprawie przeprowadzenia ustawy o osadnictwie.	9 i 85
	1922	W sprawie przesilenia walutowego w Niemczech.	10 i 62
	1922	W sprawie ustawy o spółkach państwowych na Śląsku Cieszyńskim.	12 i 26
	1922	W sprawie nominacji urzędników wojewódzkich.	16
	1922	W sprawie bezprawnie więzionych przez Niemców więźniów politycznych z Górnego Śląska.	23
	1922	W sprawie urzędników i niższych urzędników Biura Sejmu Śląskiego.	28
	1922	W sprawie szkół mniejszościowych.	56
	1922	W sprawie uchodźców z niemieckiej części Górnego Śląska.	5 i 76
	1922–1923	W sprawie zasilenia finansów gmin miejskich i wiejskich na terenie Śląska Cieszyńskiego.	93
	1922–1923	W sprawie języka urzędowego w województwie śląskim.	45 i 107
	1923	W sprawie rozciągnięcia na województwo śląskie mocy obowiązującej ustawy o ograniczeniu sprzedaży napojów alkoholowych.	109 i 393
	1922–1923	W sprawie popierania publicznych przedsiębiorstw melioracyjnych.	59, 111, 113 i 113 a
	1923	W sprawie uregulowania tzw. drogowego dla księży, nauczycieli i nauczycielek robót ręcznych w szkołach w cieszyńskiej części województwa śląskiego.	118, 179 i 241
	1923	W sprawie dodatku drożynianego dla duchowieństwa katolickiego.	127 i 285
	1923–1924	W sprawie zaspokojenia potrzeb materialnych duchowieństwa rzymsko-katolickiego i instytucji kościelnych w województwie śląskim.	372, 390 i 555
1924–1925	W sprawie dodatku do podatku od świadectw przemysłowych i kart rejestracyjnych.	494 i 589	
1927	W sprawie umorzenia długów Kurii Biskupiej w Katowicach, zaciągniętych ze Skarbu Śląskiego.	878 i 886	
Karol Mathea	1923–1924	W sprawie opróżnienia dworców przetokowych nad granicą dawniejszego Górnego Śląska w celu umożliwienia wywozu towarów.	383

Większość wniosków zgłosił ks. E. Brzuska, były członek Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego⁴³. Okazał się on wytrawnym mówcą sejmowym. Na 40. posiedzeniu Sejmu Śląskiego w dniu 21 III 1923 r. zarzucił socjalistom niepotrzebne wywołanie strajków i podburzanie robotników. Padły z jego ust oskarżenia pod ich adresem o dążenie do wprowadzenia dyktatury na wzór radziecki: „Wy, Panowie socjaliści – wołał z trybuny sejmowej – możecie się nie troszczyć o żadne kompetencje, możecie się nie troszczyć o nic, a tylko o to, ażeby zaprowadzić wszędzie dyktaturę proletariatu. Ale to nie jest Rosja, to jest Polska, a w tej Polsce Konstytucja będzie szanowana i bezwarunkowo nie dopuścimy do tego, żeby ktokolwiek mógł występować w ten sposób [...]”⁴⁴. Ks. Brzuska odbył też ostrą polemikę z posłem T. Szczeponikiem, przedstawicielem Deutsche Katholische Volkspartei, w zakresie problematyki szkolnej, przypominając spuściznę ponemiecką i germanizację polskich dzieci. Wypowiedział się przeciw separatystycznemu hasłu Szczeponika, obliczonemu na walkę z polskością. Ks. Brzuska podkreślił, że Śląsk jest częścią Polski i dlatego nauczyciele polscy, pochodzący z innych dzielnic, mieli prawo tu uczyć⁴⁵. Po raz kolejny księża: E. Brzuska i K. Mathea wystąpili bardzo zdecydowanie przeciw tworzeniu cmentarzy komunalnych. Równocześnie ks. Mathea kategorycznie oświadczył: „[...] o tym, kto może być dopuszczony na nasze cmentarze, tylko my rozstrzygamy”⁴⁶.

Sejm Śląski zawsze był terenem osobistych rozgrywek, ale pod koniec pierwszej kadencji uwidoczniły się one ze szczególną mocą. Rozgrywki osobiste stały się także powodem podjęcia prób pozbawienia niektórych posłów mandatów. W 1928 r. klub sanacyjny wystąpił z nagłym wnioskiem w sprawie wygaśnięcia mandatu księdza-posła Brzuski, który jawnie opowiedział się po stronie przeciwników sanacji. Swoje racje przedstawiciele klubu uzasadnili przyjęciem przez niego odznaczenia państwowego. Po ostrej dyskusji „nagłości” nie uchwalono, a wniosek został odrzucony⁴⁷.

Nie zabrakło także księży jako radnych w Śląskiej Radzie Wojewódzkiej w Katowicach. W 1922 r. do dwudziestoosobowej Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej zostali wybrani księża: T. Kubina z Katowic i E. Brzuska z Cieszyna. Obaj radni należeli do Komisji Szkolnej, a ks. Kubina ponadto kierował pracami Komisji Legislacyjnej, której wnioski doprowadziły do przyjęcia szeregu ważnych ustaw, m. in. o ustroju śląskich władz administracyjnych, samorządzie terytorialnym, zaopatrzeniu sanitarnym i socjalnym mieszkańców tego regionu oraz o podatkach i opła-

⁴³ J. G o l e c, S. B o j d a, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 48–49.

⁴⁴ Stenogramy Sejmu Śląskiego 1922–1939. Stenogram z 40. posiedzenia Sejmu Śląskiego z 21 III 1923 r.

⁴⁵ H. R e c h o w i c z, *Sejm Śląski...*, s. 89.

⁴⁶ Stenogramy Sejmu Śląskiego 1922–1939. Stenogram z 65. posiedzenia Sejmu Śląskiego z 7 XI 1923 r.

⁴⁷ Tamże, Stenogramy z 106. i 107. posiedzenia Sejmu Śląskiego z 16 i 23 I 1929 r.

tach publicznych, policji, szkole i gospodarce mieszkaniowej⁴⁸. W latach 1926–1936 w pracach siedmioosobowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej brał udział księża: Emanuel Grim z Istebnej i Stefan Sz wajnoch z Chorzowa Starego. Radni mogli zgłaszać projekty ustaw, rozpatrywane następnie przez Sejm Śląski⁴⁹.

Działalność samorządu terytorialnego kojarzy się zazwyczaj z osobami świeckimi, najczęściej z działaczami politycznymi i związkowcami. Tymczasem w okresie międzywojennym na obszarze Śląska Cieszyńskiego uczestniczyło w pracach organów komunalnych kilku duchownych. Wynikało to z tradycji pracy narodowej i społecznej księży w okresie zaborów, ale także z faktu, że duchowni należeli do nielicznej grupy rodzimej inteligencji oraz mogli służyć samorządowi swoją wiedzą i doświadczeniem.

Bezpośrednio po przyłączeniu do Polski Śląska Cieszyńskiego (w lipcu 1920 r.) rozpoczęto tworzenie gminnych Komisji Administracyjnych, jako tymczasowych organów samorządowych. W komisjach tych pracowali również księża, współuczestniczący w kierowaniu gminami. Miało to miejsce w Istebnej, gdzie występował tamtejszy proboszcz, działacz narodowy i polityczny, ks. E. Grim⁵⁰. W obradach miejskich Komisji Administracyjnych uczestniczyli: ks. Karol Kasperlik – w Bielsku⁵¹, ks. Rudolf Tomanek – w Cieszynie⁵² i ks. Jan Ewangelista Mocko – w Skoczowie⁵³.

Wybory komunalne w 1922 r. ustaliły nowe składy osobowe ciał komunalnych. W radzie miasta Cieszyna znalazł się wymieniony już katecheta, ks. R. Tomanek, który po śmierci Feliksa Hajduka dodatkowo objął urząd II burmistrza miasta⁵⁴. W pobliskim Bielsku, w latach 1922–1925, uczestniczył w pracach rady miejskiej ks. Leopold Mika, wybrany z listy Niemieckiego Zjednoczenia Wyborczego⁵⁵. Prawie przez cały okres międzywojenny na czele władz miejskich Skoczowa stał ks. J. E. Mocko, założyciel Stowarzyszenia Chrześcijańsko-Społecznego. Na stanowisko burmistrza miasta został mianowany 8 II 1923 r. i funkcję tę pełnił aż do 1935 r., kiedy to wojewoda M. Grażyński zawiesił go w czynnościach służbowych ze względu na poważną chorobę⁵⁶.

⁴⁸ APKat, Śląska Rada Wojewódzka. Lista członków Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej w 1922 r., sygn. 1; tamże, Działalność Komisji Legislacyjnej Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej w 1922 r., sygn. 1; tamże, Posiedzenie 2. Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej z 14 VI 1922 r., sygn. 1; tamże, Posiedzenie 9. Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej z 13 VII 1922 r., sygn. 1.

⁴⁹ Tamże, Protokoły posiedzeń Śląskiej Rady Wojewódzkiej za lata 1933–1936, sygn. 6; J. G o l e c, S. B o j d a, *Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 112–113.

⁵⁰ W latach 1934–1938 ks. Grim pełnił funkcję radnego w Istebnej. Zob. *Beskidzka Trójwieś. 200 lat parafii pod wezwaniem Dobrego Pasterza w Istebnej*, pod. red. M. Kiereś, Istebna 1994, s. 44–45.

⁵¹ D. S i e r a d z k a, *Księża w samorządzie komunalnym przed wojną*, [w:] *Z tej ziemi. Śląski kalendarz katolicki na rok 1991*, Katowice 1990, s. 116.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ J. G o l e c, S. B o j d a, *Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 197–198; D. S i e r a d z k a,

W następnych wyborach komunalnych na Śląsku Cieszyńskim, które odbyły się w 1925 r., stronę polską reprezentował w Bielsku ks. Jan Ewangelista Milik, wybrany z Polskiego Zjednoczenia Wyborczego, a niemiecką – ks. Leopold Mika⁵⁷. W zarządzie miasta Cieszyna piastowali wysokie funkcje przywódcy Związku Śląskich Katolików. Poseł na Sejm Śląski, ks. E. Brzuska, był dwukrotnie wiceburmistrzem miasta. Po raz pierwszy pełnił ten urząd w latach 1925–1927, a następnie w latach 1929–1931⁵⁸. Znany i ceniony wydawca „Gwiazdki Cieszyńskiej”, poseł na Sejm ogólnopolski, ks. Józef Londzin, został wybrany w 1927 r. na burmistrza miasta po śmierci Jana Michejdy⁵⁹. Dużym uznaniem cieszył się również ks. Jan Skulina, proboszcz w Brennej, sprawujący urząd radnego w latach 1925–1929, ks. Józef Brzenska, sekretarz Komitetu Konkurencyjnego w Hażlachu, ks. Józef Skudrzyk w Bielsku, ks. Józef Czaputa w Strumieniu i ks. Jan Barabasz, członek Urzędu Gminnego w Czechowicach⁶⁰. Z kolei w Wydziale Dróg Powiatowych w Cieszynie odnajdujemy w latach 1926–1929 ks. J. Londzina, w okresie zaś 1934–1939 – ks. E. Grima. Sekretarzem „sekcji drogowej” przy Wydziale Gminnym w Kończycach Wielkich był ks. Stanisław Kukla⁶¹. Również w samorządach górnośląskiej części województwa znajdujemy duchownych. Największa liczba księży została wybrana podczas wyborów komunalnych w listopadzie 1926 r. W radzie miejskiej Katowic zasiadał proboszcz bogucicki, ks. Franciszek Ścigała (ChD) i ks. Otton Krayczyrski (Deutsche Katholische Volkspartei), w radzie zaś Pszczyzny znalazł się, ks. Mateusz Bielok (ChD), który pełnił w latach 1928–1929 dodatkowo funkcję przewodniczącego rady miejskiej⁶². W rybnickiej radzie powiatowej i miejskiej pracował znany działacz plebiscytowy, ks. Tomasz Reginek⁶³, w Mikołowie – ks. Wincenty Rozmus i ks. Aleksander Skowroński, w Żorach – ks. Antoni Wojciech⁶⁴. W radach wiejskich zasiadali ponadto: w Brzezinach

Miasta województwa śląskiego i ich reprezentacje samorządowe 1922–1939. Kraków 1996, s. 48, 60, 63, 116, 142–143, 197–198; też: *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 116.

⁵⁷ D. S i e r a d z k a, *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 116.

⁵⁸ WD 1938. R. 13, nr 10, s. 380: *O duszę polską...*, s. 40.

⁵⁹ J. M a n d z i u k, *Londzin Józef (1863–1929), historyk Kościoła, bibliograf, redaktor*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6, k–p, s. 345–346; „Gość Niedzielny” [dalej: GN] 1962, nr 6 z 11 II, s. 45.

⁶⁰ AAKat, Ankieta – zestawienie statystyczne pracy osobistej księdza w roku 1934: ks. J. Brzenska; tamże, Akta personalne ks. J. Skudrzyka. Pismo bpa S. Adamskiego do ks. J. Skudrzyka z 7 IX 1934; D. S i e r a d z k a, *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 116: *O duszę polską...*, s. 28.

⁶¹ AAKat, Ankieta – zestawienie statystyczne pracy osobistej księdza w roku 1934: ks. S. Kukla; D. S i e r a d z k a, *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 116.

⁶² AAKat, Akta personalne ks. M. Bieloka. Pismo ks. M. Bieloka do Kurii Biskupiej w Katowicach z 14 III 1927 r.; D. S i e r a d z k a, *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 116: *O duszę polską...*, s. 29–30; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928, s. 321.

⁶³ T. D o b r z y Ń s k i [Reginek T.], *Proboszcz śląski. Wspomnienia*, Londyn 1952, s. 125.

⁶⁴ AAKat, Akta personalne ks. W. Rozmusa. Dekret Kurii Biskupiej w Katowicach z 11 VII 1928 r.; D. S i e r a d z k a, *Miasta województwa śląskiego...*, s. 186, 207; też: *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 125.

– ks. Jan Brandys⁶⁵, w Nowej Wsi – ks. Brunon Depoix⁶⁶ i w Czerwionce – ks. Jan Komraus⁶⁷

Działalność narodowo-polityczna kapłanów została doceniona także przy ich wyborze do Sejmu i Senatu II Rzeczypospolitej. Choć ich udział w polskim parlamencie co do ilości nie przedstawiał się najokazalej, trzeba jednak zwrócić uwagę na doniosłość i ważność zagadnień i problemów, o które zabiegali i z którymi utożsamiali swój program działania. Spośród czterech księży posłów do Sejmu 1919–1939 ze Śląska Górnego i Cieszyńskiego (tabela 5) dwaj z nich: ks. Paweł Brandys i ks. Paweł Pośpiech znaleźli się w Związku Ludowo-Narodowym, którym kierował przywódca endecji galicyjskiej Stanisław Głąbiński⁶⁸. Klub ten zbliżał do siebie księży poprzez szeroką płaszczyznę różnych ugrupowań o charakterze prawicowym, a także przez program, który moralną siłę dla odrodzonej Polski upatrywał w wychowaniu religijnym i narodowym. Daleko siężne oddziaływanie Kościoła katolickiego zostało ujęte w następujących słowach: „Opierając wychowanie moralne narodu na religii i uznając za kierownika jego naczelnego życia Kościół, Związek Ludowo-Narodowy domaga się dla Kościoła pełnej niezależności i odpowiedniego stanowiska w państwie”⁶⁹

Tabela 5

Księża-posłowie do Sejmu i senatorowie 1919–1939

Kadencja	Posłowie	Przynależność klubowa
1919–1922 (Sejm Ustawodawczy)	P. Brandys J. Londzin P. Pośpiech	Związek Ludowo-Narodowy (ZLN) Narodowe Zjednoczenie Ludowe (NZL) Związek Ludowo-Narodowy (ZLN)
1922–1927 (Sejm RP I kadencji)	O. Kracyzyski J. Londzin	Zjednoczenie Posłów Niemieckich (ZPN) Chrześcijańska Demokracja (ChD)
Kadencja	Senatorowie	Przynależność klubowa
1922–1930	P. Brandys	Chrześcijańska Demokracja (ChD)
1928–1929	J. Londzin	Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR)

Źródło: M. Piela, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 170–171, 186–187; J. Mandziuk, *Londzin Józef (1863–1929), historyk Kościoła, bibliograf, redaktor*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981...*, t. 6, k-p., s. 345; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927* s. 321, T R z e p e c k i, *Sejm RP*. Poznań 1920, s. 250.

⁶⁵ D. Sieradzka, *Księża w samorządzie komunalnym...*, s. 125.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ H. Jabłoński, *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918–1919*. Warszawa 1962, s. 254.

⁶⁹ R. Bełcikowski, *Stronnictwa, partie, unie, kluby polityczne na ziemiach polskich w roku 1921*, Warszawa–Lwów 1921, s. 14.

Ks. P. Brandys, powołany do Sejmu Ustawodawczego dekretem Naczelnika Państwa z dnia 7 II 1919 r. na posła z Górnego Śląska, początkowo nie zgłosił przynależności klubowej, później przystąpił do Związku Ludowo-Narodowego⁷⁰. Z kolei ks. P. Pośpiech – również powołany dekretem Naczelnika Państwa – uchodził za przywódcę narodowo demokratycznego kierunku na Śląsku. W parlamencie Rzeszy, gdzie działał od 1912 r., w odważnych mowach przeciwstawiał się pruskiej polityce germanizacyjnej. Z życia politycznego wycofał się w 1920 r. na skutek choroby i w wyniku wyczerpania nerwowego. Żalowi ogółu ludności po jego śmierci w 1922 r. dał wyraz marszałek Sejmu, W. Trąmpczyński, który w dniu 22 III 1922 r. we wspomnieniu pośmiertnym wypowiedział z trybuny sejmowej słowa: „Choroba i zewnętrzne okoliczności nie pozwoliły Mu pracować w naszym Sejmie dla kraju tyle, ile można się było spodziewać po Jego przeszłości politycznej, stoi On jednak w naszej pamięci z czasów niewoli, gdy walczył w pierwszym rządzie bojowników o odrodzenie narodowe Śląska i przygotowanie jego wolności. Niejedną nawet karę więzienia w owych czasach wycierpiał. Jako ów bojownik pozostanie On w naszej pamięci”⁷¹.

Kierowane przez ks. Wacława Blizińskiego Polskie Zjednoczenie Ludowe wraz ze Stronnictwem Katolicko-Ludowym stało się w Sejmie Ustawodawczym trzecim co do wielkości klubem poselskim. Po zmianach, jakie nastąpiły w lecie 1919 r. i po powstaniu Narodowego Zjednoczenia Ludowego znalazł się w tym klubie ks. Józef Londzin, wybrany na posła 14 II 1919 r. na mocy uchwały sejmowej. Rozpoczął on działalność na płaszczyźnie politycznej już w 1890 r., walcząc o prawa dla ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim. W latach 1907–1918 zasiadał w parlamencie austriackim. Ks. Londzin był jednym z trzech przywódców utworzonej w dniu 19 X 1918 r. Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. W Radzie aż do 1920 r. pełnił funkcję prezydenta. Z jej mandatu był w 1919 r. na konferencji pokojowej w Paryżu, by tam bronić polskich praw do Śląska Cieszyńskiego⁷².

Przedstawiciel mniejszości niemieckiej, ks. Otton Krayczyński, wszedł do Sejmu Rzeczypospolitej I kadencji w 1922 r. z okręgu wyborczego

⁷⁰ W latach 1907–1918 był posłem do parlamentu Rzeszy. Zob. E. M c n d e l, *Pośpiech Paweł (1878–1922)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 708–709; A. T a r g, *Brandys Paweł*, [w:] *Śląski słownik biograficzny*, pod red. J. Kantyki i W. Zielińskiego, t. 2, Katowice 1979, s. 30–32; J. B a z y d ł o, *Brandys Paweł*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1985, kol. 1041; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 175, 185.

⁷¹ Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922. Sprawozdanie stenograficzne z 294. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 30 III 1922 r. Zob. też W. K o r a s z e w s k a, *Pośpiech Paweł*, [w:] *Śląski słownik biograficzny*, t. 3, Katowice 1981, s. 256–266; *O duszę polską...*, s. 29–30.

⁷² J. L o n d z i n, *Wyzwolenie Śląska. Śląsk Cieszyński*, [w:] *Dziesięciolecie Polski odrodzonej 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1933, s. 140; F. T r o m b a l a, *Na 60-lecie Dziedziectwa bł. Jana Sarkandra*, Cieszyn 1934, s. 36–38; R. B e n d e r, *Kościół katolicki w Polsce odrodzonej wobec problemów narodowych i społecznych (1918–1939)*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, pod red. J. Żarnowskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985, s. 324.

nr 38 z siedzibą w Królewskiej Hucie. Był członkiem zarządu Verband Deutscher Katholiken für Polen i działaczem Unii Międzyparlamentarnej. W sprawach unijnych wyjeżdżał do Stanów Zjednoczonych⁷³.

W Polsce międzywojennej nie prowadzono działalności politycznej z pozycji wyznaniowych, księża zatem – podobnie jak wierni – łączyli się w działalności sejmowej z ugrupowaniami prawicowymi i centrowymi. Te bowiem mogły gwarantować rozstrzygnięcia na forum parlamentarnym jak najbardziej korzystne zarówno dla II Rzeczypospolitej, a także dla samego Kościoła⁷⁴.

Księża-posłowie ze Śląska aktywnie włączyli się w obrady sejmowe. Często występowali oni w sprawach mających pierwszorzędne znaczenie dla życia Kościoła i narodu. Przygotowanie projektu konstytucji i jej uchwalenie, kwestia dwuizbowości polskiego parlamentu; sprawa reformy rolnej, stosunek parlamentu do rządu i głowy państwa, układ sił politycznych w Sejmie, sprawy kościelne, mniejszości narodowych, gospodarcze, budżet państwa – to jedne z najpilniejszych zadań, przed których rozwiązaniem stanął Sejm Ustawodawczy⁷⁵. Posłowie debatowali w chwilach trudnych dla narodu, który po 123 latach niewoli odzyskał własną państwowość. Brak stabilizacji życia politycznego, zmieniające się często gabinety rządowe, zagospodarowanie ziem zniszczonych przez działania wojenne, walka z bezrobociem i inflacją miały przemożny wpływ na tok obrad sejmowych. Należy uwzględnić sytuację Polski na arenie międzynarodowej. Tę zaś kształtowały tocząca się wojna polsko-ukraińska w Galicji Wschodniej, a później wojna polsko-bolszewicka, walka powstańcza na ziemiach byłego zaboru pruskiego o przyłączenie tych ziem do Polski, ratyfikacja uchwał konferencji pokojowej w Wersalu, sojusz z Francją, ratyfikacja innych sojuszów, czy problem Górnego Śląska, Powiśla i Warmii – ziem, o przynależności których miał zdecydować plebiscyt⁷⁶.

Sejm w pierwszym półroczu swego obradowania zajął się przede wszystkim sprawą realizacji reformy rolnej. W dyskusji sejmowej na ten temat zabrał głos także ks. P. Pośpiech. Jego wystąpienie było polemiką ze stanowiskiem lewicy sejmowej i niektórych ugrupowań ludowych, opowiadających się za parcelacją dóbr kościelnych⁷⁷. Na 14. posiedzeniu Sejmu podniósł on problem Górnego Śląska. Wyraził bowiem żal, że jego wniosek w tak doniosłej sprawie nie był jeszcze przedmiotem obrad sejmowych⁷⁸. Na następnym posiedzeniu Sejmu wystąpił z wnioskiem o zabezpieczenie praw ludności polskiej na Górnym Śląsku. Wezwał rząd do zwrócenia się w tej sprawie do państw sprzymierzonych. Podkreślił, że

⁷³ *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927...*, s. 321.

⁷⁴ M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 188.

⁷⁵ Tamże, s. 189.

⁷⁶ Tamże, s. 189–190.

⁷⁷ Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922. Sprawozdanie stenograficzne z 54. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 24 VI 1919 r.; T. R e k, *Fakty oskarżają*. Warszawa 1954, s. 150.

⁷⁸ Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922. Sprawozdanie stenograficzne z 14. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 14 III 1919 r.

wszyscy Niemcy włączyli się do akcji ratowania dla siebie tej ziemi i uważali za zdradę stanu egzekwowanie warunków pokojowych Wilsona ze strony polskiej. Dokonali też licznych aresztowań, w tym również księży. Tu podał nazwiska ks. J. Banasia z powiatu raciborskiego, ks. P. Kuczki z powiatu namysłowskiego i ks. A. Roboty. W końcu ks. Pośpiech zaapelował, żeby „ta najstarsza, ale zarazem najmłodsza dzielnica wróciła do matki Polki”⁷⁹

Sprawę Śląska Cieszyńskiego podniósł na forum Sejmu ks. J. Londzin. Na 67. posiedzeniu sejmu w dniu 10 VII 1919 r. przypomniał on, iż Śląsk Cieszyński był pierwszą z ziem polskich, która jawnie ogłosiła się jako polska, utworzył Radę Narodową i wyraził chęć należenia do Polski. Ks. Londzin bronił praw ludności polskiej, doznającej na Zaolziu szykan administracyjnych ze strony Czechów⁸⁰ W innym przemówieniu ks. Londzin zwrócił się do Sejmu, domagając się przyjęcia wniosku w sprawie obrony ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim i usunięcia linii demarkacyjnej. Ludność ta była prześladowana przez rząd czeski. Zgłoszony wniosek został przez Sejm jednomyślnie przyjęty⁸¹ Po raz ostatni ks. Londzin zabrał głos na 314. posiedzeniu Sejmu Rzeczypospolitej I kadencji w dniu 28 I 1927 r., o godz. 11.15, w czasie debaty nad budżetem MWRiOP, kiedy domagał się dla Śląska wykwalifikowanych nauczycieli⁸².

Zgłaszanie wniosków i interpelacji poselskich, to jeszcze jedno pole działalności parlamentarnej, na którym przedstawiciele duchowieństwa w sposób znaczny zaznaczyli swój udział. Wnioski poselskie były zgłaszane na piśmie do łaski marszałkowskiej. Zaznaczyć należy, że zwykle nie były to wnioski jednoosobowe, chociaż niekiedy zgłaszane były przez jednego wnioskodawcę. Według artykułu 16. „Tymczasowego Artykułu Sejmu Ustawodawczego” wniosek poselski mógł być przyjęty do porządku dziennego, gdy był poparty podpisami najmniej 15 posłów⁸³ Zarówno do ustaw, jak i do wniosków poselskich zgłaszane były rezolucje. Stanowiły one formę pośrednią między wnioskiem a dezyderatem⁸⁴. Biorąc pod uwagę druki sejmowe, można wyłonić 14 wniosków (tabela 6) i 9 interpelacji⁸⁵, zgłoszonych przez księży-posłów ze Śląska. Uchwalony w dniu 14 II 1919 r. *Tymczasowy Regulamin obrad Sejmu Ustawodawczego* stwierdził w artykule 54: „Posłowie są obowiązani brać udział we wszystkich

⁷⁹ Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922. Sprawozdanie stenograficzne z 15. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 18 III 1919 r.

⁸⁰ Tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 67. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 10 VII 1919 r.

⁸¹ Tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 18 XI 1919 r.

⁸² Stenogramy Sejmu Rzeczypospolitej I Kadencji (1922–1927). Sprawozdanie stenograficzne z 314. posiedzenia Sejmu RP z 28 I 1927 r.

⁸³ T. R z e p e c k i, *Sejm RP*. Poznań 1920, s. 42.

⁸⁴ M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...* s. 208.

⁸⁵ Wszystkie interpelacje zgłosił ks. J. Londzin. Dają one odbicie różnorodnych bolączek i problemów Śląska Cieszyńskiego. Zob. M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 215.

obradach i pracach Sejmu, a także przyjmować wybór do komisji lub jakiegokolwiek innej funkcji powierzony im przez Sejm w zakresie jego prac⁸⁶. Księża-posłowie angażowali się w pracach różnych komisji, a niektórzy z nich pracowali w kilku komisjach. Podstawę dla naszych rozważań stanowią druki sejmowe nr 2390 i 3790, które pozwalają na wyłowienie ks. P. Pośpiecha, absorbowanego pracami Komisji Petycyjnej i Komisji Przemysłowo-Handlowej, oraz ks. J. Londzina, należącego do Komisji Spraw Zagranicznych⁸⁷.

Tabela 6

Wnioski poselskie księży-posłów w Sejmie Ustawodawczym RP (1919–1922) i Sejmie RP I kadencji (1922–1927)

a) Sejm Ustawodawczy RP

Posel	Treść wniosku	Komisja rozpatrująca wniosek
Józef Londzin	W sprawie uregulowania serwitutów leńnych w gminach górskich Księstwa Cieszyńskiego.	Rolna
	W sprawie budowy kolei z Ustronia do Istebnej i Jaworzynki.	Komunikacyjna
	W sprawie zapomogi dla pogorzalców Zabrzega w pow. bielskim na Śląsku Cieszyńskim.	Skarbowo-Budżetowa
	W sprawie parcelacji i administracji dóbr Komory Cieszyńskiej.	Konstytucyjna i Rolna
	W sprawie uwolnienia od powszechnego obowiązku służby wojskowej na byłych terenach plebiscytowych.	Wojskowa
	W sprawie odbudowy zniszczonych przez wojsko mostów nad Wisłą w Ochabach na Śląsku Cieszyńskim.	Robót Publicznych
	W sprawie ostatecznego uregulowania prawnego i politycznego stosunku Śląska Cieszyńskiego do Polski.	
Paweł Pośpiech	W sprawie brutalnego postępowania rządu i wojska niemieckiego wobec ludności polskiej na Śląsku, pozostającym dotychczas pod panowaniem pruskim.	
	W sprawie okrucieństw niemieckich i prześladowań Polaków na Górnym Śląsku.	
	W sprawie internowania Polaków na Górnym Śląsku przez niemieckie władze wojskowe i polityczne.	
	W sprawie Pruskiej Straży Bezpieczeństwa na Górnym Śląsku.	Zagraniczna
	W sprawie robotników górnośląskich pozbawionych pracy.	Zagraniczna
	W sprawie projektu ustawy o ratyfikacji traktatu pokojowego.	

cd.

⁸⁶ T. R z e p e c k i, *Sejm RP...*, s. 47.

⁸⁷ Tamże, s. 272–281; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 219.

cd. tabeli 6

b) Sejm RP I kadencji

Posel	Treść wniosku	Komisja rozpatrująca wniosek
Józef Londzin	W sprawie wniesienia przez rząd projektu ustawy o ochronie przyrody.	Rolna

Źródło: Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922; Stenogramy Sejmu Rzeczypospolitej I kadencji 1922–1927; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 210 i 213.

Można stwierdzić, że wywierali wpływ na przebieg prac komisji sejmowych. zabierali głos w wielu skomplikowanych sprawach, opracowywali referaty, przygotowywali sprawozdania na posiedzenia sejmowe, uczestniczyli w dyskusjach plenarnych, regulamin sejmowy zaś zabraniał im odczytywania przemówień, nakazując wygłaszanie mów z pamięci⁸⁸. Byli też oni sprawozdawcami ustawy o ratyfikacji traktatu pokojowego (ks. Pośpiech)⁸⁹ i Komisji Spraw Zagranicznych w sprawie prześladowań czeskich na Śląsku Cieszyńskim (ks. Londzin)⁹⁰.

Na 63. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 4 VII 1919 r. przyjęto paragraf 2 reformy rolnej z poprawką zgłoszoną przez ks. Pośpiecha, gdzie zamiast wyrazów: „przygotowanie teoretyczne lub praktyczne do prowadzenia samodzielnego gospodarstwa”, wstawiono słowa: „prowadząc osobiście samodzielne gospodarstwo”⁹¹. Ks. Londzin wypowiadał się z trybuny sejmowej na temat ustawy o likwidacji serwitutów państwowych w Księstwie Cieszyńskim⁹², o tymczasowym sprawowaniu władzy ustawodawczej i wykonawczej w województwie śląskim⁹³ oraz o podatku od wzbogacenia się⁹⁴.

Dnia 28 XI 1922 r. o godz. 16³⁰ rozpoczęło się I posiedzenie Senatu Rzeczypospolitej I kadencji. Był obecny naczelnik państwa, Józef Piłsudski, który przemówił do senatorów w słowach: „Konstytucja [...] nakazuje Wam być rzecznikami rozsądku, rozwagi i miary przy spełnianiu zadań”⁹⁵. Ks. Paweł Brandys złożył w tym dniu ślubowanie jako jedenasty

⁸⁸ M. P i e r z a k, *Rządy Parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969, s. 116–117; M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 220.

⁸⁹ Stenogramy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922. Sprawozdanie stenograficzne z 81. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 30 VII 1919 r.

⁹⁰ Tamże. Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 18 XI 1919 r.

⁹¹ Tamże. Sprawozdanie stenograficzne z 63. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 4 VII 1919 r.

⁹² Tamże. Sprawozdanie stenograficzne z 237. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 21 VI 1921 r.

⁹³ Tamże. Sprawozdanie stenograficzne z 245. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 30 VII 1921 r.

⁹⁴ Tamże. Sprawozdanie stenograficzne z 278. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 17 I 1922 r.

⁹⁵ A. A j n e n k i e l, *Historia Sejmu polskiego*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1989, s. 93–94; Stenogramy Senatu Rzeczypospolitej 1922–1928. Sprawozdanie stenograficzne z 1. posiedzenia Senatu

z rządu senator. Mówił: „Ślubuję uroczyście [...] wedle najlepszego mego zrozumienia, zgodnie z sumieniem, rzetelnie pracować wyłącznie dla dobra Państwa Polskiego, jako całości”⁹⁶. Zabierał on głos na 105. posiedzeniu Senatu I kadencji w dniu 23 VI 1925 r. w sprawie budżetu MWRiOP⁹⁷ i na 139. posiedzeniu w dniu 28 IX 1926 r. w związku z różną interpretacją postanowień konwencji genewskiej odnośnie do szkolnictwa mniejszościowego na Górnym Śląsku⁹⁸, a także dwa razy na posiedzeniach Senatu II kadencji (14 i 29) w sprawie budżetu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁹⁹. Ks. Brandys uważał, że szkoła powinna być wyznaniowa i uczyć patriotyzmu. „Nigdy, ani Rząd, ani my, pozwolić nie możemy – wołał z trybuny Senatu – żeby nasze polskie dzieci wynaradawiały się”¹⁰⁰.

Senat Rzeczypospolitej II kadencji rozpoczął obrady 27 III 1928 r. Swoje ślubowanie złożyli księża: P. Brandys (jako siódmy z kolei) i J. Londzin (jako czterdziesty piąty z kolei), który już pod koniec listopada 1928 r. poprosił o urlop, umotywowany chorobą. Zmarł 21 IV 1929 r. w Cieszynie i tam został pochowany. Wspomnienie pośmiertne o ks. Londzinie zostało odczytane na 19. posiedzeniu Senatu w dniu 30 XII 1929 r. Podkreślono, że zmarły był „znany i szanowany senatorem”¹⁰¹.

Po wytyczeniu granic politycznych na Śląsku i utworzeniu diecezji katowickiej najgorliwsi księża-bojownicy poszukiwali – poza kapłańskim zajęciem – odpowiedniego dla siebie ugrupowania politycznego. Pragnęli oni działać na rzecz takiej organizacji, która najbardziej odpowiadała wymogom Kościoła. Była nią – ich zdaniem – Narodowa Demokracja lub Chrześcijańska Demokracja. Kojarzenie polityki partyjnej z działalnością duszpasterską niosło w sobie duże niebezpieczeństwo, które ujawniło się z chwilą pojawienia się na śląskiej scenie politycznej obozu sanacyjnego (1929–1939). Sanacja stała na gruncie ustroju kapitalistycznego, głosiła kult J. Piłsudskiego i konieczność silnych rządów oraz przywiązywała dużą rolę do potęgi państwa. Na Śląsku przywódcą obozu sanacyjnego został wojewoda Michał Grażyński, który skupił wokół siebie organizacje polityczne, społeczne i zawodowe na czele z Narodowym Chrześcijań-

Rzeczypospolitej z 28 XI 1922 r., lam 2.

⁹⁶ Stenogramy Sebatu Rzeczypospolitej 1922. Sprawozdanie stenograficzne z 1. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 28 XI 1922 r., lam 5–6.

⁹⁷ Tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 105. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 23 VI 1925 r., lam 23–29.

⁹⁸ Stenogramy Senatu Rzeczypospolitej 1922–1928. Sprawozdanie stenograficzne z 139. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 28 IX 1926 r., lam. 58–61.

⁹⁹ Stenogramy Senatu Rzeczypospolitej 1928–1930. Sprawozdanie stenograficzne z 14. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 7 III 1929 r., lam. 46–49; tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 29. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 11 III 1930 r., lam. 52–55.

¹⁰⁰ Stenogramy Senatu Rzeczypospolitej 1922–1928. Sprawozdanie stenograficzne z 139. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 28 IX 1926 r., lam 61.

¹⁰¹ Stenogramy Senatu Rzeczypospolitej 1928–1930. Sprawozdanie stenograficzne z 1. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 27 III 1928 r., lam. 5; tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 8. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 28 XI 1928 r., lam 3; tamże, Sprawozdanie stenograficzne z 19. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej z 30 XII 1929 r., lam 6.

skim Zjednoczeniem Pracy (NChZP), założonym w Katowicach we wrześniu 1928 r.¹⁰² Sanacja zjednała sobie na Śląsku Cieszyńskim tamtejszy Związek Śląskich Katolików (ZŚK). Przywódcy związku: ks. J. Londzin (1904–1929) i ks. E. Grim (1929–1937) byli również po zawieszeniu działalności ZŚK kolejnymi prezesami Rady Naczelnej NChZP¹⁰³ Współtwórcami tej partii byli także ks. Andrzej Zając, proboszcz w Warszowicach, który wcześniej opuścił Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” oraz ks. Franciszek Kupilas – kierownik biura wyborczego NChZP w Lędzinach¹⁰⁴. Do zagorzałych zwolenników rządów pomajowych i NChZP należał również ks. Wiktor Siwek, założyciel i dyrektor Miejskiego Gimnazjum Komunalnego w Roździeniu, który w 1930 r. został wybrany na stanowisko wiceprezesa tej organizacji w Zarządzie Powiatowym w Katowicach¹⁰⁵ oraz księży: Franciszek Długosz – proboszcz w Studzionce w dekanacie żorskim i Robert Wallach w Skrzyszowie, którzy otwarcie występowali po stronie obozu pomajowego¹⁰⁶, a także ks. Ryszard Kulik – prezes NChZP w Suszcu, ks. Jan Budny z Międzyrzecza, ks. Alojzy Gałuszka ze Strumienia i ks. Franciszek Trombala z Cieszyna¹⁰⁷. W tabeli 7 przedstawiono listę księży, którzy byli zwolennikami sanacji lub wzbudzali zaufanie władz wojewódzkich w Katowicach. Mieszkali oni na Śląsku Cieszyńskim i w powiatach: pszczyńskim, rybnickim, tarnogórskim i lublinieckim.

Tabela 7

Wykaz księży zwolenników sanacji śląskiej

Lp.	Imię i nazwisko	Parafia miejscowości	Zwolennik sanacji	Posiadał zaufanie władz sanacyjnych
1	2	3	4	5
1.	Robert Adamek	Boronów		+
2.	Jan Banaś	Lubecko	+	
3.	Jan Budny	Międzyrzecze	+	
4.	Karol Brzoza	Skoczów		+

cd.

¹⁰² E. D ł u g a j c z y k, *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983; *Leksykon śląski. Polskie organizacje społeczno-polityczne na Górnym Śląsku w latach 1918–1939*, t. 4, z. 1, Katowice 1988, s. 44–45; A. C h o j n o w s k i, *Piłsudzycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1986, s. 89–90.

¹⁰³ Ks. Londzin w latach 1928–1929; ks. Grim w okresie 1929–1934. Zob. *Leksykon śląski...*, s. 25; GN 1985, nr 46 z 17 XI, s. 4; H. R e c h o w i c z, *Sejm śląski...*, s. 121; Por. E. G r i m, *Rzut oka na pięćdziesięciolecie polsko-katolickiej organizacji ziemi cieszyńskiej: Związek Śląskich Katolików*, Cieszyn 1933, s. 1–79.

¹⁰⁴ *O duszę polską...* s. 81; 144–145; „Polonia” 1930, R. 7, nr 1983 z 13 IV, s. 8.

¹⁰⁵ Tamże, s. 123–124.

¹⁰⁶ AAN, MWRiOP Sprawy osobowe księży: informacje i korespondencje w sprawie działalności politycznej kleru, Pismo UWŚI/WBP w Katowicach do MWRiOP w Warszawie z 8 X 1935 r., sygn. 927.

¹⁰⁷ Tamże; Por. AAKat, Polityka, t. 1: 1924–1938. Plakat wyborczy – lista nr 1.

cd. tabeli 7

1	2	3	4	5
5.	Józef Buryń	Goleszów		+
6.	Jerzy Buzek	Cieszyn	+	
7.	Józef Czempiel	Wlk. Hajduki		+
8.	Józef Czernik ^a	Jastrzębie Górne	+	
9.	Antoni Danecki	Bobrowniki	+	
10.	Franciszek Długosz	Studzionka	+	
11.	Karol Fabiś	Lasowice	+	
12.	Alojzy Gałuszka	Strumień	+	
13.	Emanuel Grim	Istebna	+	
14.	Jakub Herman	Sadów		+
15.	Franciszek Hyla	Olszyna		+
16.	Leopold Jędrzejczyk	Lubomia	+	
17.	Józef Krukowski	Rybnik	+	
18.	Zygmunt Krzyżanowski	Michałkowice		+
19.	Stanisław Kukła	Kończyce Wielkie	+	
20.	Ryszard Kulik	Suszec	+	
21.	Franciszek Kupilas	Lędziny	+	
22.	Jan Kapica	Tychy		+
23.	Józef Kwiczala	Cieszyn		+
24.	Józef Ledwoń	Szarlej	+	
25.	Edward Linzer	Puńców	+	
26.	Antoni Lindner	Katowice-Zawodzie		+
27.	Józef Londzin	Cieszyn	+	
28.	Augustyn Machalica	Jastrzębie Górne	+	
29.	Jan Madła	Świerklaniec	+	
30.	Jakub Mańda ^b	Makoszowy		+
31.	Augustyn Melc	Woźniki		+
32.	Józef Miczka	Jankowice Ryb.		+
33.	Józef Niedziela	Katowice	+	
34.	Filip Pandel	Radoszowy	+	
35.	Henryk Proksch	Mysłowice		+
36.	Wawrzyniec Pucher	Piekary Śl.	+	
37.	Kasper Reginek	Golejów	+	
38.	Tomasz Reginek	Rybnik		+
39.	Władysław Robota	Gierałtowice	+	
40.	Henryk Sobecki	Pierściec	+	

cd. tabeli 7

1	2	3	4	5
41.	Brunon Stefan	Zebrzydowice	+	
42.	Franciszek Ścigała	Bogucice		+
43.	Emil Śliwka	Zgoda	+	
44.	Józef Thiele	Rybnik	+	
45.	Teodor Walenta	Gorzyce Śl.	+	
46.	Robert Wallach	Skrzyszów	+	
47.	Wiktor Wojtek	Chełm Wlk.		+
48.	Andrzej Zając	Woszczyce	+	
49.	Augustyn Zając	Bieruń Nowy	+	

^a Byli członkowie Narodowej Partii Robotniczej.
^b Mimo przekonań politycznych (chadecja) posiadał zaufanie władz sanacyjnych.

Źródło: AAN, MWRiOP Wykaz zasłużonych duchownych katolickich. Pismo Z. Żurawskiego do MWRiOP w Warszawie z 4 IV 1929 r., sygn. 931; tamże, MWRiOP Sprawy osobowe księży: informacje i korespondencje w sprawie działalności politycznej kleru. Pismo UWŚI/WBP w Katowicach do MWRiOP w Warszawie z 8 X 1935 r., sygn. 927; AAKat, Polityka, t. 1. 1924–1938. Pismo ks. W. Kasperlika do Kurii Biskupiej w Katowicach z 10 III 1928 r.

Pozyskanie przez obóz Piłsudskiego księży-przywódców Związku Śląskich Katolików groziło rozłamem w szeregach kleru śląskiego. Na zebraniu przedwyborczym w dniu 23 I 1928 r., w obecności 55 księży, doszło do konfrontacji poglądów politycznych, głoszonych przez ks. Pawła Brandysa, jednego z najwybitniejszych przedstawicieli Chrześcijańskiej Demokracji na Śląsku¹⁰⁸, ze stanowiskiem ks. Józefa Londzina, który przed wyborami do Senatu RP w marcu 1928 r. związał się z obozem sanacji¹⁰⁹. Trzy miesiące wcześniej bp Arkadiusz Lisiecki zganił okólnik do wszystkich księży województwa śląskiego, zredagowany bez jego zgody przez ks. P. Brandysa i „kilkunastu starszych i wpływowych księży” zebranych w Michałkowicach, w którym ostro skrytykowali poczynania wojewody M. Grażyńskiego¹¹⁰.

¹⁰⁸ AAKat, Polityka, t. 1: 1924–1938. Protokół zebrania przedwyborczego księży w dniu 23 I 1928 r.; C. S t r e s z e w s k i, *Chrześcijańskie stronnictwo polityczne*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981, s. 461; J. M a c a l a, *Zaangażowanie polityczne duchowieństwa śląskiego w latach 1926–1939*, [w:] *Duchowieństwo śląskie wobec przemian społeczno-kulturalnych w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, pod red. W. Musialik i J. Myszora. Warszawa 1995, s. 85.

¹⁰⁹ F. M a r o Ń, *Historia diecezji katowickiej*, „Nasza Przeszłość” 1975, t. 44, s. 48; H. R e c h o w i c z, *Stanowisko śląskiego duchowieństwa katolickiego wobec wyborów parlamentarnych w 1930 roku*, „Zaranie Śląskie” 1966, R. 29, z. 1, s. 42.

¹¹⁰ „Do wszystkich Księżów Województwa Śląskiego. Carissime! Już od dawna dopominają się Księża o zwołanie ich na naradę w sprawie politycznej sytuacji i uzgodnienia poglądów celem jednolitego postępowania. Naradziłem się dnia 5 b.m. z kilku starszymi i wpływowymi księżmi i ułożyliśmy załączone rezolucje [...] 1. Życzymy sobie silnego Rządu, który w porozumieniu z narodowymi partiami Sejmu i Senatu zapewni Państwu powagę na zewnątrz i spokój wewnątrz. 2. Stoimy na stanowisku autonomii Śląska ze względu na jego odrębną strukturę i istniejące ustawodawstwo socjalne. 3. Wyrażamy gotowość popierania obecnego p. Wojewody w jego dążeniu do

Przeciwko rezolucjom ks. Brandysa wystąpił na łamach „Polski Zachodniej” ks. Franciszek Kupilas. Poparł on stanowisko rządu diecezji w tej sprawie, a walkę śląskiej chadecji z obozem sanacyjnym uznał za niemoralną. „Któż więc trzyma się silnej zasady moralności katolickiej – my, czy wy? – pisał. – Wy walczyście ciągle z rządem, my zaś z rządem chcemy współpracować, nie rozbijać, a jednoczyć”¹¹¹.

Księża, zwolennicy Chrześcijańskiej Demokracji, organizowali poufne spotkania przedwyborcze. Jedno z nich odbyło się 21 XII 1927 r. w Domu Związkowym w Katowicach. Na zaproszenie ks. Władysława Roboty na rozmowy przybyli księża: M. Lewek z Tarnowskich Gór, F. Pogrzeba z Przyszowic, A. Skowroński z Mikołowa, P. Brandys z Michałkowic, A. Kozielek z Knuruwa, M. Bielok z Pszczyny, F. Miczek z Warszowic, J. Kudera z Brzezinki, F. Długosz ze Studzionki, J. Czempiel z Wielkich Hajduk, F. Górek z Bujakowa, F. Ścigała z Bogucic, J. Brandys z Brzezin, A. Zajac z Woszczyc, A. Koźlik z Siemianowic Śl., A. Pojda z Leszczyn i J. Śliwka z Chwałowic¹¹².

Po wspomnianej wyżej konfrontacji poglądów ks. P. Brandysa i J. Londzina rządcą upomniał księży, w tajnym okólniku z 30 I 1928 r., aby z rozsądkiem i w atmosferze spokoju przystępowali do wyborów¹¹³. Dnia 1 III 1928 r. z osobną deklaracją wystąpili księża związani z NChZP. Wzywali oni wyborców, aby „wzmocnili swoje zaufanie do państwa i rządu”¹¹⁴. Tekst oświadczenia, który nosił tytuł: *Kapłani śląscy oświadczają się za listą nr 1*, podpisali księża: J. Londzin, F. Długosz, T. Reginek, R. Kulik, F. Kupilas, A. Zajac, J. Banaś, L. Jędrzejczyk, R. Broda, F. Pan-del, K. Reginek, K. Fabiś i J. Krukowski¹¹⁵.

odpolszczenia Śląska, ale życzymy sobie: a) aby p. Wojewoda swoje rządy opierał o wszystkich obywateli polskich [...]; b) aby zaprzestano walki gazeciarskiej, która demoralizuje lud i niszczy autorytet władz; c) aby nie usuwano z wpływowych stanowisk - zwłaszcza w szkolnictwie - zasłużonych Górnoszlązaków; d) aby na stanowiska powoływano mężów o przekonaniu katolickim. 4. Za swoją partię polityczną uważamy Stronnicstwo Chrześcijańskiej Demokracji. Jednocześnie nie zwalczamy innych partii, o ile nie stoją na stanowisku narodowym i chrześcijańskim. Michałkowiec, dnia 14 października 1927 r.”

Bp A. Lisiecki w okólniku do duchowieństwa śląskiego napisał:

„[...] Zabraniam stanowczo wszelkich samowolnych wystąpień w imieniu duchowieństwa [...] i wobec władz i opinii publicznej bez mojej wiedzy i zgody. Rezolucja, zaproponowana duchowieństwu diecezjalnemu jako wyraz rzekomej jego opinii w sprawach politycznych, tej opinii wyrazem być nie może i jestem przekonany, wyrazem jego opinii nie jest [...]. Stwierdzam, że wyrażanie opinii duchowieństwa wobec władz świeckich należy do biskupa [...]. Katowice, dnia 20 października 1927 r.” Zob. AAKat, Zbiory specjalne. Akta personalne ks. J. Kudery, t. 6: 9 I 1926 – 18 XII 1930. Pismo ks. P. Brandysa do ks. J. Kudery z 30 IX 1927 r.; tamże, Rezolucje i okólniki do wszystkich księży województwa śląskiego z 14 X 1927 t.; tamże, Okólnik bpa A. Lisieckiego z 20 X 1927 r.; „Katolik Polski” 1927, R. 3 z 21 X; „Polonia” 1927, R. 4, nr 290 z 22 X.

¹¹¹ „Polska Zachodnia” 1927 z 22 X.

¹¹² AAKat, Zbiory specjalne. Akta personalne ks. J. Kudery, t. 6: 9 I 1926 – 18 XII 1930. List otwarty ks. W. Roboty z 21 XII 1927 r.; tamże, Zaproszenie na rozmowę wyborczą.

¹¹³ AAKat, Okólnik bpa A. Lisieckiego z 30 I 1928 r.

¹¹⁴ Tamże, Kapłani śląscy opowiadają się za listą nr 1.

¹¹⁵ Tamże.

Nie wszyscy kapłani śląscy zastosowali się do przedwyborczej prośby bpa Lisieckiego. W efekcie rządca diecezji odmówił im zezwolenia na przyjęcie stanowisk radnych czy nawet burmistrzów. Wyjątkiem od reguły był ks. J. E. Mocko, który otrzymał jego zgodę na przyjęcie funkcji burmistrza w Skoczowie¹¹⁶. W końcu przypomniał on duchowieństwu diecezjalnemu, tym razem 1 III 1930 r., że nie wyraża swojej aprobaty na wysuwanie jakiegokolwiek kandydatury w wyborach do drugiego Sejmu Śląskiego i nie życzy sobie, aby księża uczestniczyli w kampanii wyborczej, a przede wszystkim zabrania im omawiania z ambony spraw politycznych z wyjątkiem odczytania bez komentarza instrukcji biskupiej o obowiązkowym udziale wiernych w wyborach¹¹⁷. Wywołał tym ostry konflikt z częścią kleru i kapituły katedralnej, popierających w swej większości chadecję śląską¹¹⁸. W dniu jego śmierci (13 V 1930 r.) w „Polonii” ukazał się artykuł W. Korfatego, w którym pisał, że sanacja wciągnęła biskupa w wir walk politycznych, nadużywając jego instrukcji¹¹⁹.

Po rozwiązaniu drugiego Sejmu Śląskiego obóz Piłsudskiego nie zwlekał z rozpisaniem nowych wyborów, które odbyły się 23 XI 1930 r. Zaangażowanie duchowieństwa śląskiego po stronie Chrześcijańskiej Demokracji nabrało niezwyklego rozmiaru. Jedną z głównych form tej działalności było odprawianie Mszy św. na intencję listy W. Korfatego. Tego rodzaju nabożeństwa, zapowiadane i popularyzowane parę dni wcześniej, odprawiano w październiku i listopadzie w 46 parafiach górnośląskiej części diecezji katowickiej. Znaczenie ich podnosił fakt, że wszystkie były odprawiane przez miejscowych proboszczów. Aby przeciwdziałać tej formie opozycji, sanacja również zaczęła zamawiać Msze św., ale natrafiła na zdecydowany opór, np. proboszczowie: ks. Alojzy Kurpas z Kochanowic i ks. Robert Adamek z Boronowa w powiecie lublinieckim nie zgodzili się na sprawowanie Mszy św. w ich kościołach na intencję J. Piłsudskiego. Inni proboszczowie, jak ks. Michał Lewek w Tarnowskich Gó-

¹¹⁶ AAKat, Polityka, t. 1: 1924–1938. Pismo bpa A. Lisieckiego do ks. J. E. Milika z 20 XI 1929 r.: F. M a r o Ń, *Historia diecezji katowickiej...*, s. 48–49.

¹¹⁷ AAKat, Zbiory specjalne. Akta personalne ks. J. Kudery, t. 6: 9 I 1926 – 18 XII 1930. Tajny okólnik bpa A. Lisieckiego do duchowieństwa diecezji katowickiej z 1 III 1930 r. Por. S. W i ł k, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 334.

¹¹⁸ „Polonia” 1930, R. 7, nr 2008 z 10 V, s. 5.

Księża w Zarządzie Wojewódzkim Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji w 1930 r.: P. Brandys, E. Sowa i W. Otręba.

Księża w Radzie Wojewódzkiej Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji w 1930 r.: J. Szymała I, S. Sz wajnoch, P. Kuczka, F. Wyciślik, A. Kozielek, R. Adamek, H. Joško, K. Mathea, J. Brandys, J. Skrzypczyk, P. Pucher, E. Mende, A. Plewnia, F. Pogrzeba, J. Mainda, J. Kudara, L. Wojciech, W. Buchta, P. Lex, T. Kocurek, J. Pojda, E. Adamczyk, J. Panaś (kapelan II Brygady), F. Pawleta, P. Klimek, W. Migdałski, J. Okrent, A. Potyka, A. Kurpas, J. Dwucet, W. Pucher, J. Herman, J. Knosala I, K. Twórz, K. Pasternak i I. Pawelke. Zob. „Polonia” 1930, R. 7, nr 2008 z 10 V, s. 7.

¹¹⁹ Bp A. Lisiecki w poglądach politycznych wykazywał zamiętność, a raczej dostosowanie do zmieniających się realiów. Przed 1905 r. wstąpił do Ligi Narodów i sympatyzował z endecją. Po przyjściu do Katowic skłaniał się ku obozowi pomajowemu. Zob. K. K r a s o w s k i, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 143.

rach, ks. Józef Knosała I w Radzionkowie i ks. Konstanty Twórz w Tarnowicach, zezwolili na ich odprawienie przez innych księży. Kolejną, niemniej ważną formą udziału duchowieństwa w kampanii wyborczej po stronie chadecji były kazania, w czasie których wzywali oni wiernych do głosowania na listę Korfantego. W niektórych kazaniach władze dopatrywały się wyraźnego występowania przeciw istniejącemu porządkowi i wówczas żądały od kurii interwencji. Dopominał się oto wojewoda M. Grażyński po kazaniu ks. Edwarda Mendego z Pawłowa, który wołał z ambony: „Nie każę wam brać udziału w zebraniu, ale demonstrujcie, protestujcie z całą siłą, upominajcie się o swoje prawa”¹²⁰. Swoje postulaty W. Grażyński ponowił po antyrządowych wystąpieniach księży: Wojciecha Migdalskiego z Wisły Wielkiej, Piotra Klimka z Łąki, Karola Wiencka z Podlesia Śl. i Franciszka Pawlety z Kobióra¹²¹.

Jednym z ważnych elementów walki wyborczej była sprawa jawnego głosowania. Sanacyjnemu hasłu otwartego i manifestacyjnego głosowania zdecydowanie przeciwstawiła się cała opozycja. Księża związani w kampanii przedwyborczej z Katolickim Blokiem Wyborczym oficjalnie wzywali do tajnego głosowania. Wojewoda Grażyński, zaniepokojony niewątpliwym nadużywaniem ambon dla celów politycznych, zażądał od wikariusza kapitulnego, ks. Wilhelma Kasperlika, powołując się na obowiązujące zalecenia zmarłego bpa A. Lisieckiego, aby zakazał księżom wykorzystywania kazań do walki politycznej. Wydany przez ks. Kasperlika w dniu 12 XI 1930 r. tajny okólnik zmniejszył jedynie liczbę politycznych kazań¹²².

Inną formą zaangażowania kleru śląskiego w walce wyborczej było podpisanie przez księży odezw wyborczych. O masowości poparcia dla Katolickiego Bloku Wyborczego świadczy odezwa opublikowana 12 XI 1930 r. w „Polonii”, którą podpisało 72 księży z Górnego Śląska, a 29 księży ze Śląska Cieszyńskiego opublikowało odezwę w „Gwiazdce Cieszyńskiej” i „Placówce Kresowej”¹²³. Osobną odezwę, krytykującą rządy sanacyjne i wzywającą do głosowania na listę Bloku, podpisali księża: P. Brandys, S. Sz wajnoch i A. Skowroński¹²⁴. Apele wydali również ks. F. Pawleta z Kobióra i księża z powiatu świętochłowickiego¹²⁵.

Większą umiejętnością w dostosowaniu się do aktualnej sytuacji wykazał się bp Stanisław Adamski, który w latach 1923–1926 był głównym ideologiem i prezesem Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji. Po

¹²⁰ H. R e c h o w i c z, *Stanowisko śląskiego duchowieństwa...*, s. 49.

Por. Kazania ks. Mendego z lat 1928–1931. Zob. AAKat, Akta personalne ks. E. Mendego. Pismo Związku Powstańców Śląskich – Grupa Pawłów do bpa A. Lisieckiego z 10 III 1928 r.; tamże, Pismo W. Grażyńskiego do Kurii Biskupiej w Katowicach z 11 V 1931 r.

¹²¹ H. R e c h o w i c z, *Stanowisko śląskiego duchowieństwa...*, s. 49–50.

¹²² AAKat, Polityka, t. 1: 1924–1938. Okólnik z 12 XI 1930 r.; H. R e c h o w i c z, *Stanowisko śląskiego duchowieństwa...* s. 50.

¹²³ „Gwiazdka Cieszyńska” 1930 z 7 XI; „Placówka Kresowa” 1930 z 8 XI; „Polonia” 1930, R. 7 z 8 XI.

¹²⁴ „Polonia” 1930, R. 7 z 16 XI.

¹²⁵ H. R e c h o w i c z, *Stanowisko śląskiego duchowieństwa...*, s. 50–51.

1926 r. nastąpiła gwałtowna reorientacja jego poglądów. Pisał hołdownicze listy do J. Piłsudskiego i publicznie podkreślał swój lojalny stosunek do jego obozu. O nominacji na biskupstwo katowickie zdecydowała – poza robotniczym rodowodem i znajomością tego środowiska – przydatność ks. Adamskiego do wykonania misji, polegającej na spacyfikowaniu opozycyjnego wobec rządu stanowiska kapituły katowickiej i śląskiego duchowieństwa, stojącego murem za Korfantym i miejscową chadecją. Umiejętnie realizując politykę prymasa A. Hłonda, z widocznymi rezultatami stępił po 1930 r. antysanacyjne postawy kleru diecezjalnego. Przyjął też na siebie rolę mediatora w konflikcie między chadecją, a wojewodą Grażyńskim, aczkolwiek bez powodzenia. Po śmierci Marszałka popadał często w zatargi z miejscowymi władzami sanacyjnymi na tle ograniczenia godzin nauki religii w szkołach i oceny polityki M. Grażyńskiego wobec mniejszości niemieckiej, którą uważał za fałszywą i katastrofalną. To zapewne wpływało na stosunek do niego resortu spraw wewnętrznych, który w 1938 r. stwierdzał, że obok diecezji częstochowskiej i krakowskiej, najgorzej układają się kontakty z kurią śląską¹²⁶.

Ostatnim przejawem działalności politycznej duchowieństwa śląskiego w II Rzeczypospolitej był wybór w 1937 r. ks. E. Grima, F. Kupilasa i F. Długosza do Śląskiej Rady Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN) oraz wytypowanie w 1939 r. ks. P. Brandysa na stanowisko prezesa Rady Naczelnej Stronnictwa Pracy. Partia ta, opozycyjna wobec sanacji, powstała w październiku 1937 r. z połączenia Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji i Narodowej Partii Robotniczej. W uchwalonym programie stronnictwo wypowiedziało się przeciw liberalizmowi i totalizmowi oraz zapowiedziało walkę z komunizmem. Program partii opierał się na wskazaniach katolickiej nauki społecznej, zawartej w encyklikach *Re-rum novarum* i *Quadragesimo anno*¹²⁷

Biorąc pod uwagę stopień zaangażowania księży diecezji katowickiej w omawianych partiach, należy stwierdzić, że z jednej strony absorbowali cały swój autorytet na rzecz Chrześcijańskiej Demokracji, z drugiej zaś popierali Narodowe Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy. Duchowieństwo uczestniczyło w walkach wyborczych, kandydowało do Sejmu Śląskiego oraz Sejmu i Senatu II Rzeczypospolitej, uczestniczyło we władzach wojewódzkich, gminnych i partyjnych czy też afirmowało polityczny program chadecji lub sanacji. Ks. Franciszek Górek z Bujakowa zajął się polityką – jak stwierdził – „nie z chęci „politykowania”, ale z urzędu i obo-

¹²⁶ Z. K r a s o w s k i, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej...*, s. 19–20.

Por. M. P i e l a, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym...*, s. 243, A. M a r e k, *Model życia kapłańskiego w świetle nauczania biskupów i kapłanów diecezji katowickiej z lat 1922–1939*, Lublin 1997, s. 302 i 348 [mps].

¹²⁷ T. P o t e m p s k i, *Stronnictwo Pracy na Górnym Śląsku w latach 1937–1950*, Katowice 1950; H. P r z y b y l s k i, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Pracy w latach 1926–1937*, Warszawa 1980; C. S k r z e s z e w s k i, *Chrześcijańskie stronnictwa polityczne*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce...*, s. 472–473; „Polska Zachodnia” 1937, nr 189 z II VII.

wiązku duszpasterskiego”¹²⁸. Z kolei ks. Karol Mathea z Katowic wzywał do oczyszczenia atmosfery politycznej na Śląsku z obłudy, kłamstwa i demagogii¹²⁹, ks. Anastazy Muża zaś, wikariusz z Mikołowa, zalecał konfratrom roztropność polityczną¹³⁰. Proboszcz dzieńkowicki, ks. Teodor Winkler, proponował duszpasterzom zorganizowanie kursów w celu zapoznania się z normami i zasadami polityki¹³¹. Dziekan żorski, ks. Wiktor Loss, uznał wycofanie się wielu księży z udziału w życiu narodowym i politycznym „do zakrycia lub na swój wygodny odpoczynek do domu” za przedwczesne i równe zdradzie¹³².

Spółceństwo dostrzegało zasługi duchowieństwa, położone dla budowy niepodległości Polski i utrwalenia jej bytu. Wyróżniającym się księżom-powstańcom przyznano, jako odznaczenia bojowe, Śląską Wstęgę Waleczności i Zaslugi (tabela 8). Odznaką była wstążka barwy niebieskiej z białymi paskami po brzegach i amarantowymi brzeżkami, którą przetykano przez drugą i trzecią dziurkę kurtki mundurowej. Z czasem na wstążce tej zawieszano srebrny krzyż pułku rybnickiego. Stał się on wzorem późniejszego Krzyża na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zaslugi, który był przyznawany „za bohaterstwo i zasługi położone w walce około wyzwobodzenia Ziemi Śląskiej spod jarzma pruskiego w powstaniu”¹³³

Odznaczeniem honorowym za udział w powstaniu była Gwiazda Górnośląska nadawana w dowód uznania zasług położonych w walce o wieczyste prawa Śląska. Nadto udział księży w powstaniu traktowany był jako podstawa do wyróżnienia, ustanowionym przez Radę Obrony, Krzyżem Walecznych (nadawanym od 29 V 1923 r.) i wyprowadzonym przez Sejm Ustawodawczy RP orderem Polonia Restituta¹³⁴. Medal Niepodległości otrzymało siedmiu księży, którzy „zasłużyli się czynnie dla niepodległości ojczyzny”¹³⁵. Cennym wyróżnieniem dla duchowieństwa śląskiego było przyznanie Złotego lub Srebrnego Krzyża Zaslugi. Ks. Aleksander Skowroński wysoko cenił „Miecze Hallerowskie”, otrzymane „honoris causa” na pamiątkę wierniej służby dla ojczyzny w latach 1918–1920. Bywało, że przypiął sobie do kołnierza proboszczowskiego także odznaki narodowego Związku Powstańców i Byłych Żołnierzy (należał do Rady Naczelnej Związku) oraz Związku Uczestników Powstania Wielkopolskiego¹³⁶. W uznaniu ofiarnej i bezinteresownej pracy dla Polski miasto Mikołów, gdzie był proboszczem, zamianowało go swym honorowym obywatelem. Wincenty Ogrodziński wychwalał jego „gorący i rozumny pa-

¹²⁸ AAKat. Akta lokalne: Synod – polityczna i obywatelska działalność duchowieństwa, t. 1: 1928–1930. Referat ks. F. Górka z 8 II 1928 r.

¹²⁹ Tamże, Protokół zebrania księży dekanatu katowickiego z 30 XI 1928 r.

¹³⁰ Tamże, Referat ks. A. Muży [bez daty].

¹³¹ Tamże, Protokół VI zebrania synodalnego księży dekanatu mysłowickiego z 15 X 1928 r.

¹³² Tamże, Koreferat ks. W. Lossa z 12 XI 1928 r.

¹³³ EPŚ, s. 259–260.

¹³⁴ Tamże, s. 166 i 351.

¹³⁵ Tamże, s. 351.

¹³⁶ E. S z r a m e k, *Ks. Aleksander Skowroński...*, s. 166–167.

**Księża diecezji katowickiej odznaczeni przez władze państwowe
II Rzeczypospolitej za udział w życiu państwowym i politycznym**

Rodzaj odznaczenia	Imię i nazwisko księdza
Śląska Wstęga Waleczności i Zasługi	Józef Dwucet, Leon Haroński, Franciszek Kupilas
Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi	Jan Brandys, Emmanuel Grim, Emmanuel Krzoska, Franciszek Kupilas, Franciszek Lackowski, Paweł Lex, Piotr Pawełczyk, Wiktor Siwek, Franciszek Ścigała, Teodor Walenta,
Gwiazda Górnos Śląska	Jan Brandys, Franciszek Długosz, Józef Dwucet, Emmanuel Grim, Emmanuel Krzoska, Franciszek Kupilas, Augustyn Machalica, Józef Miczka, Józef Niedziela, Władysław Robota, Andrzej Zajac
Krzyż Walecznych	Jan Brandys – III razy, Henryk Proksch
„Miecze Hallerowskie”	Jan Brandys, Aleksander Skowroński
Krzyż Litwy Środkowej	Jan Brandys
Medal Niepodległości	Jan Brandys, Alojzy Gałuszka, Emmanuel Grim, Augustyn Machalica, Wiktor Siwek, Jan Szymała II, Andrzej Zajac
Srebrny Krzyż Zasługi	Franciszek Długosz, Robert Josiński, Józef Miczka, Franciszek Schnalke, Andrzej Zajac
Złoty Krzyż Zasługi	Jan Barabas, Jan Brandys, Jan Budny, Józef Czempiel, Józef Dwucet, Karol Franek, Emmanuel Grim, Jan Kapica, Karol Kasperlik, Franciszek Kupilas, Ryszard Kulik, August Machalica, Anastazy Muża, Filip Pandel, Henryk Proksch, Wawrzyniec Pucher, Tomasz Reginek, Wiktor Siwek, Emmanuel Sowa, Jan Szymała II, Emil Szramek, Teodor Walenta
Polonia Restituta	Jan Budny, Eugeniusz Brzuska, Emmanuel Grim, Paweł Kuczka, Franciszek Kupilas, Arkadiusz Lisiecki, Paweł Lex, Józef Niedziela, Władysław Robota, Aleksander Skowroński

Źródło: AAN, MWRiOP, Pismo Z. Żurawskiego do MWRiOP w Warszawie z 4 IV 1929 r., sygn. 931, tamże, Pismo UWŚI/WBP w Katowicach do MWRiOP w Warszawie z 8 X 1935 r., sygn. 927; AAKat, Personalia-Generalia, t. 2: 1934–1940. Pismo Kurii Diecezjalnej w Katowicach do ks. W. Padacza z 8 IV 1938 r., *Rocznik diecezji śląskiej (katowickiej)* 1930. s. 40, 49, 64, 78, 102, 112 i 134; 1936, s. 116, 119, 137, 148, 156, 172–173, 202, 224, 231 i 233; EPŚ, s. 166. 259–260 i 302–351; E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński...*, s. 166–167; *O duszę polską...*, s. 28, 36, 39–42, 54–55, 62–64, 74, 76–78, 85–87, 100–101, 108, 112, 115, 119–120, 123–124, 133–134; „Polska Zachodnia” 1939 z 15 III.

triotyzm”¹³⁷ On sam wybrał obóz polski na Górnym Śląsku już w 1906 r. „Uczyńłem to nie lekkomyślnie – pisał – lecz po gruntownym badaniu sprawy. Do obozu polskiego ciągnęło mnie serce i przekonanie o jego uprawnieniu. [...] Czuję w sobie głęboko obowiązek obywatelski, pomagać ludowi w jego usiłowaniach o lepszy byt narodowy”¹³⁸.

¹³⁷ E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński...*, s. 170 i 174.

¹³⁸ Tamże, s. 199.

THE PARTICIPATION OF THE SILESIAN CLERGY IN NATIONAL AND POLITICAL LIFE OF THE IIND REPUBLIC OF POLAND

S u m m a r y

In a difficult period of struggle for borders, uniting of the Polish lands and formation of the rebearing country the Silesian clergy fulfilled its role very well. The priests, who engaged on Polish side met with vexations and became victims of terror. The Silesian priests' national and political activity was appreciated with their election to the Sejm and Senate of the Republic of Poland, the Silesian Sejm and Silesian Voivode's Council in Katowice. The priests were looking also for suitable for them a political organisation. They wished, they worked for such an organisation which the best met the requirements of the Church. It was – according to them – the National Democracy or the Christian Democracy. The society noticed the clergy's merits rendering for building the independence of Poland and consolidation of its existence. The distinguishing priests were conferred national awards and honorary citizenship of the Silesian cities.